

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KULLANILAN YA TAHT OLA YA BAHT ve TAHTA KAKMAK DEYİMLERİ ÜZERİNE

Nilgün BÜYÜKER GÜNGÖR | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7109-007X> | nilgunbuyuker@duzce.edu.tr

Öğr. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, Düzce-Türkiye/ Lecturer Dr., Duzce University, Rectorate, Turkish Language Department Düzce-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/04175wc52>

Atıf Bilgisi/Citation: Büyüker Gögör, Nilgün. "Klasik Türk Edebiyatında Kullanılan Ya Taht Ola Ya Baht ve Tahta Kakmak Deyimleri Üzerine". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 104-124, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1543294> / Büyüker Gögör, Nilgün. "On the Idioms "Ya Taht Ola Ya Baht" and "Tahta Kakmak" in Ottoman Literature". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 104-124, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1543294>

Geliř Tarihi/Date of Submission: 04.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 19.10.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı KÖrleme/Double anonymized-Two External

Arařtırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Türkçenin en uzun ve sahip olduğu malzeme bakımından en zengin dönemi Osmanlı Türkçesi olmasına rağmen bu dönem içerisinde Türkçe söz varlığını ortaya koyan, dildeki değişim ve gelişimlerin izlenebileceği bir Türkçe sözlük çalışması bulunmamaktadır. Bu döneme ilişkin filoloji çalışmalarında başvurulan eserlerin başında Batılı bilim/devlet adamlarınca Batı dillerinde hazırlanan birkaç gramer-sözlük kitabıyla 19. yüzyıl ve sonrasında hazırlanan Türkçe sözlükler gelmektedir. Ancak bu kaynaklar da klasik Türk edebiyatı metnlerinin anlaşılması ve anlamlandırılmasında çoğu kez yetersiz kalmaktadır. İşte tam bu noktada sözcüklerin metin içinde kullanımını ve kazandığı anlam katmanlarını inceleyen çalışmalar kurtarıcı olabilmektedir. Son yıllarda sözcüğün metin-bağlam ekseninde sahip olduğu veya kazandığı anlamları konu alan makale, kitap, tez, sözlük gibi çalışmaların, elektronik ortamda yürütülen projelerin bu boşluğun kapatılmasındaki katkıları yadsınamaz. Bu makalede de günümüz Türkçesinde kullanımdan düşen ancak Osmanlı dönemi edebî ve tarihî metinlerinde yer aldığı tespit edilen iki deyim üzerinde durulmuştur: 1. "Ya taht ola ya baht [ola]!" 2. "Tahta kaç-". Farsça ve Arapça sözlüklerde bulunan bilgilerden hareketle deyimlere karşılık verilmeye çalışılmış, farklı şair ve müelliflerden tespit edilen metin örnekleriyle deyimlerin anlamı belirginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Osmanlı Türkçesi Metinleri, Deyim, ya taht ola ya baht ola, tahta kakmak.

ON THE IDIOMS "YA TAHT OLA YA BAHT" AND "TAHTA KAKMAK" IN OTTOMAN LITERATURE

ABSTRACT

Although the longest and richest period of Turkish in terms of material is Ottoman Turkish, there is no Turkish dictionary study that reveals the Turkish vocabulary during this period and allows for the changes and developments in the language to be followed. The most frequently used works in philological studies on this period are several grammar-dictionary books prepared in Western languages by Western scientists/statesmen and Turkish dictionaries prepared in the 19th century and later. However, these sources are often insufficient in understanding and making sense of classical Turkish literature texts. At this point, studies examining the use of words in texts and the layers of meaning they acquire can be a savior. In recent years, the contributions of articles, books, theses, dictionaries, and projects carried out in electronic media on the meanings that words have or acquire in the context of text cannot be denied in filling this gap. This article focuses on two idioms that have fallen out of use in today's Turkish but were found to be present in literary and historical texts of the Ottoman period: 1. [Ya] taht [ola] ya baht [ola]!" 2. "Tahta kaç-". An attempt was made to give the idioms their meanings based on the information found in Persian and Arabic dictionaries, and the meanings of the idioms were clarified with text examples from different poets and authors.

Keywords: Classical Turkish Literature, Ottoman Turkish Texts, Idioms, ya taht ola ya baht ola, tahta kakmak.

Giriş

Klasik Türk edebiyatının ana metinlerinin artık gün yüzüne çıktığı saha araştırmacıları ve uzmanlarınca kabul edilen bir husustur. Bu yüzden de son dönem saha araştırmalarının neşredilen metinlerin anlamlandırılması üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Metinlerin çözümlenmesi için ait oldukları dönemin siyasi tarihinden sosyo-kültürel yaşamına, mitlerinden folklorik unsurlarına kadar birçok hususiyetin bilinmesi icap etmektedir. Böylesine geniş bir bilgi birikiminin yanında asla ihmal edilmemesi gereken konulardan birisi de kuşkusuz dönemin dil ve imla hususiyetleridir.

Dil, devinim içinde sürekli değişen ve gelişen canlı bir varlık olarak kabul edilmektedir. Ancak maalesef ki klasik dönem içinde Türk dilindeki bu gelişim ve değişimleri takip edebileceğimiz, Türkçe söz varlığına hâkim olabileceğimiz bir Türkçe sözlük çalışması bulunmamaktadır. Farsça⇒Türkçe, Arapça⇒Türkçe gibi manzum/mensur iki dilli-hatta bazen çok dilli-birçok sözlük hazırlayan/tercüme eden dönem aydınları, Türkçe sözlerin anlamları herkesçe bilindiğinden, sözlüklerde Türkçe sözlere yer vermeyi, Türkçe-Türkçe bir sözlük hazırlamayı gereksiz görmüştür (Öz, 2016; Yavuzarslan, 2004).

Osmanlı Türkçesi, bilhassa da Orta Osmanlıca (XVI-XVIII. yy.) dönemi Türkçe söz varlığı için başvuru en önemli kaynaklar, 19. yüzyıl ve sonrasında hazırlanan *Lehçe-i Osmânî, Kâmûs-ı Türkî* gibi Türkçe-Türkçe sözlükler dışında, Batı dillerinde yazılan gramer ve sözlük kitaplarıdır. Osmanlıyı tanımak ve dilini öğrenmek amacıyla Osmanlı Devletine gelen veya gönderilen Batılı bilgin/devlet adamlarınca hazırlanan eserlerden bazıları şöyledir: Molino (1641), Parigi (1665), Meninski (1680), Viguier (1790), Corbognano (1794), Binachi (1843) (Kartallıoğlu, 2011, 26-38)... Türkçenin en uzun ve sahip olduğu malzeme bakımından en zengin dönemi olarak kabul edilen Osmanlı Türkçesine dair eldeki bu sığ ve sınırlı kaynaklar, filoloji çalışmalarında içine düşülen açmaz ve çıkmazlarda pek çok kez yardımcı olamamaktadır. İşte böyle durumlarda doğrudan metin verilerine dayanarak sözcük ve söz öbeklerinin anlamlandırıldığı çalışmalar kurtarıcı olabilmektedir. Bu makalede de menşe itibarıyla Türkçe olmayan "taht" alıntı kelimesi üzerinde durulmuş, metin örneklerinden hareketle bu kelimeyle kurulmuş iki Türkçe deyim anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

1. Taht ve Taht Kelimelerinin Kullanımına Dair Dikkatler

Farsça kökenli "taht [تخت]", Arapça kökenli "taht [تحت]" a göre gerek edebî gerekse tarihî metinlerde çok daha sık kullanılmış bir alıntı kelimedir. Ayrıca "taht" kelimesi günümüz Türkçesinde de varlığını korurken "taht" kelimesi -geçmişten gelen birkaç deyim sayılmazsa- kullanımdan düşmüştür. Bu sebeplerden olsa gerek Arap harfli Türkçe metinlerin neşriyle uğraşırken çoğunlukla dikkatsizlik sebebiyle bu iki alıntı kelimeyi karıştırabiliyor ve genellikle okuma/transkripsiyon tercihlerimizi Farsça "taht"tan yana kullanabiliyoruz. Bazen de çalışılan yazmanın imla hususiyetlerinden ötürü "h/h" ayırđına varamadan yüzyıllar öncesindeki bir müstensih hatasını devam ettirebiliyoruz. Hepimiz 16. yüzyıldan Fuzûlî'nin (ö. 1556) "sûr"u "şûr", "göz"ü "kör" eyleyen "kâtib-i bed-tahrîr"ler için ettiği bedduayı hatırlıyoruz. Lakin burada hatırlanması gereken bir bilgi de birçok metinde -bilhassa geç dönem Osmanlı Türkçesi metinlerinde- sehven değil kasten konuşma dilinin imlaya yansıtıldığıdır. Mertol TULUM'un konuyla ilgili verdiği malumat işin mahiyetini şöyle özetlemektedir:

"(...) Bu iki işaretin (ha ve hu) yansıttıkları farklı ses değerleri konuşma dilinde kaybolduğu için başka kelimelerde başka durumlarda da birbirinin yerine kullanılabilir. Bunu artık yazanın seçiminden başka bir şey saymamalıdır, hele imlâ yanlış olarak görmek söz konusu bile değildir: hâmile, hâzır, hîle, âhîr, huşûş, nevaht..." (Tulum, 2002)

Türkçenin fonetik ve fonolojik özellikleriyle ilgili çalışma yapan birçok uzman araştırmacı da Türkçenin ses özelliklerinin Arap harfleriyle gösterilmesindeki zorluğa değinerek dönem metinlerinde "s/s" yerine "ş", "z" yerine "z", "h" yerine "h, h" gibi kullanımlarla oldukça sık karşılaşıldığını ifade etmektedir (Develi, 1995, 1998; Duman, 1995; Gümüskılıç, 2008b, 2008a, 2012).

Bu bilgiler ışığında makalenin konusuna dönecek olursak akla gelen ilk soru pek tabii şu olmaktadır: Acaba anlamakta güçlük çektiğimiz metinlerde "h" olarak gösterilen "taht" kelimesi "alt, aşağı" anlamlarına gelen "taht" olabilir mi? Veya ifade farkıyla şöyle de sorulabilir: Anlayamadığımız metinlerde verilecek ilk hüküm yazmada müstensihin hata yapmış olması mıdır? Yahut da Farsçadan dilimize geçen "taht" kelimesinin "hükümdar sediri; saltanat makamı" gibi yaygın bilinen anlamlarının dışında Farsçada karşıladığı veya Türkçede kazandığı başka

anlamları var mıdır? Bu minvaldeki sorular bendenizin zihnini ilk kez *Râbî Dîvânı*'nı hazırlarken kurcalamıştı. *Râbî Dîvânı*'nda geçen ve deyim olabileceğini düşündüğüm *ya taht ola ya baht* ibaresiyle ilgili kesinlik arz etmeyen görüşlerimi çalışmanın sonundaki "Açıklamalar ve Notlar" kısmında ifade etmiştim (Râbî, 2023). Burada kısmen tekrar etmem gerekirse gazel boyunca altı kez tekrar edilen bir kelimenin sehven "h" ile yazılamayacağı, bu yazımın bir müstensih hatası olamayacağı; hükümdarlık alameti olarak zenginlik, güç, iktidar bildiren bir kelimenin içinde bulunduğu beytin anlamıyla örtüşmediği; bu kelimenin Arapça "taht" olabileceği yönünde görüş bildirdiğim söylenebilir. O gün için bunları düşünmüş olmakla birlikte farklı yazmaları inceleme, metin örneklerini mukayese etme imkânı bulamadığım için doğrusu bu görüşlerimin ne denli isabetli olduğundan emin değildim. Farklı metin örneklerinin tespit edilmesi, yazma nüshaların incelenmesi, Farsça sözlüklerde "taht" kelimesinin karşıladığı anlamlara dair verilen birtakım tafsilatlı bilgiler bu deyimmin tekrar değerlendirilmesi zarureti doğurmuştur. İlâveten, taramalar esnasında metinlerde geçen lakin sözlüklerde geçmeyen bir deyimmin daha varlığı tespit edilmiştir: "tahta kaç-" Her iki deyimde dair edinilen bilgi ve bulgular şöyledir:

1.1. Ya taht ola ya baht!

"Ya taht ola ya baht!" kalıp ifadesi, atasözü ve deyim araştırmaları için muteber kabul edilen birkaç eserde zikredilmiş; lakin kalıp ifadenin anlamına dair bu eserlerin hiçbirinde birkaç örnek beyit/cümlelerin dışında herhangi bir malumat verilmemiştir (Ahmed Vefik Paşa, 1871, 162; Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı, 2021, 90; Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, 2004, mad. 5192; Eyüboğlu, 1973, 236, 1975, 411; Hıfzî, 2019, 42; Şinâsî, 2003, 228, 1302, mad. 3766).

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü'nde ise bu kalıp ifadeyle ilgili şu açıklama yapılmıştır: "ya taht ola ya baht/ya taht veya baht: Ya taht nasip olsun veya bahtımda ne varsa o olsun ('Başarıp başarmayacağımızı kader tayin edecek anlamına) II 342a24, IV 265a28, 265b35, 267b13, VI 101b5 ve bşk." (Dankoff, 2004, 276).

Sınıflandırılmış Türk Atasözleri'nde ise Ebüzziya Tefvîk'in "3766. ya taht ya baht" (Şinâsî, 1302, 477) kaydına atıfla "talih" bölümüne alınan ibare şöyle açıklanmıştır: "Ya taht, ya baht. İnsanın ya şansı iyi olmalı ya da rahat yaşayabileceği bir serveti olmalı, ikisi de yoksa ömür boyu sıkıntı içinde yaşar." (Yurtbaşı, 1994, 216).

Arapçadan dilimize geçen "taht [تخت]" kelimesinin sözlüklerdeki anlamı şöyledir: "Cihât-ı sitt aksâmındandır, alt demektir ki فَوْق [fevk] manâsı olan üst mukâbilidir; Fâriside zîr denir." (Mütercim Âsım Efendi, 2013, 1/739); "alt, aşağı; zir, fevk mukabili" (Şemseddin Sami, 2007, 382); "alt taraf, alt, zir" (Hüseyin Remzî, 1305, 240); "Cihât-ı sitt aksâmından alt demektir ki fevk mukâbilidir; Fâriside zîr." (Ebüzziya Tefvîk, 1306, 309); "altta, aşağıda; ...in altında, aşağısında" (Mutçalı, 1995, 85); "alt, aşağı, dün" (Meninski, 2011, 1683); "bir şeyin alt yüzeyi; bir şeyin altındaki boşluk; alt, altında" (Redhouse, 2006, 504); "altı yönden biri, alt; üstün zıttı, aşağı; taban, ayak ucu; aşağılık, aşağılık insan, alçak; faydasız; gömülü, hazine" (*The Doha Historical Dictionary of Arabic*, 5 Temmuz 20024; *Al-Ma'anî*, 5 Temmuz 2024).

Farsçadan dilimize geçen "taht [تخت]" kelimesinin sözlüklerdeki anlamı ise şöyledir: "Arabîde serîr derler. Ağaçtan olmak şarttır. Yassı ağaca "tahta" denildiği taht-ı mezbûra intisabı itibârî iledir. Manâ-yı aslîsinde serîr-i selâtine ihtisası yoktur, ancak ol manâyâ kesret-i istimâl ile alâm-ı gâlibeden olmuştur." (Şu'ûrî, 2019, 2/1165); "Hükümdarların resmen oturdukları büyük sandalye yahut koltuk, makam, serir" (Şemseddin Sami, 2007, 387); "Padişah sandalyesi, serir" (Hüseyin Remzî, 1305, 247); "Serîr-i hükümdârî" (Ebüzziyâ Tefvîk, 1306, 313); "serîr, arş, kürsî, evreng" (Parigi, 2015, 829); "serîr, mesned, erîke, iskemle, kürsî, kâidet" (Meninski, 2011, 1686); "Oturmak veya uzanmak için kullanılan bir yükseltilmiş yapı; bank, kanep, sedye; özellikle bir hükümdarın tahtı" (Redhouse, 2006, 513); "Kraliyet tahtı; devlet başkanının sandalyesi; bir koltuk, kanep, yatak; uyumak, oturmak veya uzanmak için yerden yükseltilmiş herhangi bir yer; eyer, başkent, kraliyet ikametgâhı, gardrop, elbise ütüsü, sandık" (Steingass, 2005, 286); "Erîke, serîr, evreng; saltanat, şahlık, padişahlık, hükümet; saltanat merkezi; hükümdarlık, eyalet, yönetim; yatak, yerden yüksekte bulunan ve yatılan yatak, divan, kanep; selamlaşma sırasında kralın oturduğu yer; eyer; -padişah yatağına özel olmayıp- sıradan ahşap yatak; oturlan, uyunulan, yaslanılan yerden yüksek herhangi bir yer; ince, yassı ve düz tabaka; düz yüzey, levha; tahta; duhter kelimesinin kısaltması olan duht" (*Loghatnameh*, 7 Temmuz 2024; *Vajehyab*, 7 Temmuz 2024). Farsça sözlüklerde "taht"ın müteradifi olarak ise şunlar sıralanmaktadır: "1. Erîke, evreng, pât, pîş-gâh, serîr, arş, kürsî, mesned; 2. Taht-gâh, saltanat-gâh, merkez-i hükümet, makar-ı şâh; 3. sâf, müstevî, musattah, hem-vâr; 4. kef-i kefs, kısmet-zîrîn-i kefs, 5. taht-hâb, 6. asûde, râhat" (*Vajehyab*, 7 Temmuz 2024).

Farsçadan dilimize geçen "baht [بخت]" kelimesi ise sözlüklerde "talih, kısmet, ikbal; kader; Allah tarafından ezelde belirlendiği kabul edilen kısmet ve nasip; şans (iyi veya kötü); refah, saadet; tesadüf; bir burç, doğuş, gezegen,

takımyıldızı; tali'-i sa'd; devlet ve izzet; peder-i peder, cedd; gürz" gibi anlamlarla karşılanmaktadır (Ahmed Vefik Paşa, 1876, 963; Hüseyin Remzî, 1305, 163; Muallim Naci, 1900, 144; Mütercim Âsım Efendi, 2009, 61; Redhouse, 2006, 343; Steingass, 2005, 158; Şemseddin Sami, 2007, 281; Şu'ûrî, 2019, 1/701).

Metinlerde "ya taht ola ya baht ola, ya taht ya baht, ya taht ola ya baht, taht ya baht ola" şeklinde karşımıza çıkan bu kalıp ifadenin günümüz Türkçesinde kullanılan "ya batarız ya çıkarız, ya ölürüz ya kazanırız; ya herrü ya merrü; ya devlet başa ya kuzgun leşe; ya alt ya üst, ya ölüm ya kalım; ya öldür ya güldür" gibi kalıp ifadelerle denk düştüğünü ve "ne olursa olsun/ne olacaksa olsun, başa ne gelecekse gelsin"; "bir işe kalkışıldığında/bir yolculuğa çıkıldığında başa geleceklere razı olmak, ya nasip; ölümden korkmayıp zor, tehlikeli işlere kalkışmak" gibi anlamları karşıladığını, "işin ucunda güzel bir şeye ulaşmak var ise ölüm bile göze alınır" mesajını taşıdığını söylemek mümkündür. Bu değerlendirmede etkili olan metin örnekleri şöyle sıralanabilir:

Cân eşigüne dil ser-i zülfüne çekdi raht
Ey dost himmet eyle ki yâ taht ola ya baht (Necâtî Beğ, 2015, 147, G. 32/1)

[= Ey sevgili; can senin eşğin, gönül de senin saçının ucu için göç çekti/sefere çıktı; yardım et, ya taht ya da baht ola!]¹

Tüm benliğiyle sevgiliye kavuşmayı arzulayan Necâtî Bey (ö. 1509), hazırlığını tamamlamış sevgilinin kapısına varmak, onu saçının ucundan dahi olsa görebilmek için yola çıkmıştır. Yolculuğunun sonunda sevgilinin kapısına ulaşım mutlu olmak da ulaşamayıp yolda helâk olmak da vardır. Sonu bilinmeyen bu yolculuk için âşık, sevgiliden yardım dilemekte ve kararlı bir tavırla "sonu ister ölüm/mutsuzluk (taht) ile isterse vuslat/mutluluk (baht) ile bitsin" yolundan dönmeyeceğini dile getirmektedir.

Sevdim yine bir dil-beri yâ taht ola yâ baht
Koydum aña ben bu seri yâ taht ola yâ baht (Bahrî)²

[=Yine bir dilberi sevdim, ya taht ola ya baht! Ben bu başı ona, (onun yoluna) koydum, ya taht ola ya baht!]

Bahrî de (XVI. yy.) bu beyitte yine bir güzele gönül verdiğini ve bu yolda başına geleceklerden korkmadığını, o güzel sevgili için ölümü bile göze aldığını ifade etmektedir.

Bahtum şınayup taht-geh-i 'ışka çeküp raht
Ortaya kıodum başımı yâ taht ola yâ baht (Fevrî Ahmed Efendi, 55^b, G. 23/1)

[= Şansımı deneyerek aşk başkentine göç çekip/sefere çıkıp başımı ortaya koydum, ya taht ola ya baht!]³

Fevrî (ö. 1571), aşk yolunda şansını denemek isteyen bir âşıktır; sevgiliye ulaşmak, sevgilinin bulunduğu yere gitmek için kellesini koltuğa alıp yola çıkmıştır. Bu yolda vuslata ermek de eremeyip ölmek de vardır, şansına! Yolun sonunda sevgiliye kavuşacağı kesin olmasa da bu yolculuk için başını/canını ortaya koymuş, âdeti "ya herrü ya merrü" diyerek cesurca talihine meydan okumuştur.

¹ "Raht"ın bazı sözlüklerde "gam, guşsa, endüh" (*Lugat-ı Remzî*, 1/585; *Ferheng-i Şu'ûrî*, 3/1899) anlamlarına geldiği bildirilmekle birlikte yaygın bilinen anlamları "her türlü ev eşyası, elbise, süs malzemesi; at takımı, eyer takımı; yol malzemesi, yola çıkarırken alınan eşya, yolluk"tur. İlaveten, Farsça sözlüklerde "yola çıkmak, seyahat etmek, hareket etmek, kalkış" anlamlarının verildiği "raht keşiden" ifadesi bulunmaktadır (*Vajehyab, Lugatnâme-i Dehhodâ*, 10 Ekim 2024). Beyitte geçen "raht çekmek" ifadesinin kökeni ve anlamı budur. Lakin *Tarama Sözlüğü*'nde de "Göç çekmek: Göç etmek, sefere çıkmak" ve "Göç tutmak: Yol hazırlığında bulunmak" şeklinde iki Türkçe ifadenin olduğu görülmüştür (*Yeni Tarama Sözlüğü*, 95). Şair, kuvvetle muhtemel bu beyitte "taht-baht" kelimeleriyle ses ve kafiye uyumunu yakalamak için Türkçe "göç çekmek" tense Farsça "raht keşiden" den mütevellit "raht çekmek"i tercih etmiştir. Tüm bu bilgilere istinaden beyit tarafımızdan günümüz Türkçesine aktarılırken "raht çek-" ifadesi için "göç çekti/sefere çıktı" ifadelerinin kullanımı uygun görülmüştür.

² Bu beyit, E. Kemal EYÜBOĞLU tarafından "ya taht ya baht" maddesinin altında sıralanan örneklerden alınmıştır. Eyüboğlu, dizin bölümünde şairin "Bahrî, Melâmi Dede, XVI. yy." olduğu bilgisini vermiştir (Eyüboğlu, 1973, 283). İsmi tezkirelerde geçen, şiir örneklerine mecmualarda tesadüf edilen bu şairin gün yüzüne çıkan bir divanı olmadığı için beyit kontrol edilememiş, manzumenin devamına yer verilememiştir. Şairle ilgili detaylı bilgi için bk.: (Ergun, 1946, 683-684)

³ "Raht çekmek"le ilgili bilgi için bir numaralı dipnota bakılabilir.

Fevrî'nin bir başka gazelinde "ya taht ola ya baht" ibaresi redif olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, ibareyi alenen "ölüm-kalım" karşılığında, "ya ölüyoruz ya da öldürürüz, ya nasip" mealinde kullanmıştır. Gazel boyunca bu ifadeyle hemen her beyitte "Ölümü bile göze aldım, ne olacaksa olsun!" mesajının verildiği söylenebilir⁴:

Yâ öldüre yâ öldürevüz gâyeti bu kim
Düşmen bizi biz düşmeni yâ taht ola yâ baht (Fevrî Ahmed Efendi, 56^a, G.29/2)

[= Ya biz düşmanı öldürürüz ya da düşman bizi öldürür, eninde sonunda olacağı budur! Ya taht ola ya baht!]

Bir ceng edelüm yâr-içün ağyâr-ıla Fevrî
Yâ ol beni yâ ben anı yâ taht ola yâ baht (Fevrî Ahmed Efendi, 56^a, G.29/5)

[= Fevrî, sevgili için rakiple bir savaş yapalım, ya o beni [öldürür] ya da ben onu [öldürürüm]; ya taht ola ya baht!]

Ey gönül şimden-gêrû yâ taht ola yâ baht ola
Râh-ı 'aşka ço seri yâ taht ola yâ baht ola

Ser-firâz olmak dilersen 'aşk meydânında sen
Kalma haşmından geri ya taht ola ya baht⁵ (Âşık Ömer, 1935, 138, M. 272)

[= Ey gönül, bundan sonra ya taht ola ya baht ola! Başı(nı) aşk yoluna koy, ya taht ola ya baht! Aşk meydanında başının dik olmasını istiyorsan düşmandan geri kalma, ya taht ola ya baht!]

Âşık Ömer [ö. 1707(?)] de dört bentlik bir manzumesinde "ya taht ola ya baht" ibaresini redif olarak⁶ ve yine "ölüm-kalım" ikilemini anlatmak için kullanmış; kendine hitaben "Bundan sonra ne olabilir, ya ölür ya kalırsın! Ölümünden korkma!, Başını aşk yoluna feda etmekten çekinme!, Aşk uğruna ölümü göze al! Şeref sahibi âşık olarak anılmak istiyorsan düşmandan geri kalmayıp ölümü göze almalısın!" vb. demiştir.

Dil verdim ol nihâle ya taht ola ya baht
Nâ'il olam vişâle ya taht ola ya baht⁷ (İlhâmî, 2001, 32, G. XXXIV/1-2)

[= O fidan (gibi genç sevgiliye) gönül verdim, ya taht ola ya baht! Ona kavuşayım da ya taht ola ya baht!]

İlhâmî (III. Selim/ö. 1808) de "ya taht ola ya baht" ibaresini redif olarak tercih eden şairlerdendir.⁸ Şair, benzer hayal örgüleriyle "Sevgiliye gönlümü verdim, bundan sonra başıma ne gelecekse gelsin! Bir kez ona kavuşayım da sonrasında başıma geleceklere razıyım; ister ölüm beni bulsun isterse talih kuşu!" demektedir.

Râbî yine bir kâfiri sevdi dil-i şeydâ
Âyâ ki gelir mi dîne ya taht ola ya baht (Râbî, 2023, 131, G. 84/5)

[= Çılgın gönül, Râbî yine bir kâfiri sevdi; acaba (o kâfir güzel) Müslüman olur mu?]

Daha önce değinildiği gibi ilgili ifadeyi redif olarak kullanan şairlerden bir diğeri 18. yy. ve sonrasında yaşadığı düşünülen Râbî'dir. Râbî beş beyitlik gazeli boyunca bu kalıp ifadeyi kalkıştığı işlerin sonuçlarını umursamaz bir hâl

⁴ Fevrî *Dîvânı*'nın Selimiye Yazmalar/2301-002'de kayıtlı (56^a) nüshasında bulunan bu beş beyitlik gazelin 1, 3 ve 4. beyitleri ise şöyledir: Sevdi şanemâ dil seni ya taht ola ya baht/Terk eyledi cân u teni ya taht ola ya baht//(...) //Fülk-i dili girdâb-ı gama şaldı felek çün/Âhum düzedür yelkeni ya taht ola ya baht//Dêrler kişi ser vermeyicek yâr ele girmez/Yâ Rabb göreyüm ol günü ya taht ola ya baht//(...)

⁵ Bu musrada vezin bozuktur.

⁶ Sadeddin Nüzhet ERGUN'un "Murabba" olarak kaydettiği dört bentlik manzumenin devamı şöyledir: "Hayme-i miâddan cühhâle gösterme nikab/Üstüvârına sanurdum vermedi kat'î cevâp/Bir söz ile lâl veş epsem kahr pür ıztırâp/Ben de çektim ol hari ya taht ola ya baht ola//Kande kim bir kâmilî gördüm anı gûş eyledim/Feyz-i Hak'ka katreden mazhar olup cûş eyledin/Düşmanın kanını da'vâlar kılup nûş eyledim/Meclis içre sâgari ya taht ola ya baht ola//Ey Ömer hâzır suhan meydâna gelsün essalâ/Tiz evcâb olsun da versin hele ol sâhip edâ/İmtihân olmak bizimle isteyen câna salâ/Söyleniz gelsün beri ya taht ola ya baht ola" (1935, 138-139)

⁷ Beyitin vezni bozuktur.

⁸ *İlhâmî* mahlasını kullanarak yazdığı şiirlerle hacimli bir divanın sahibi olan III. Selim'e ait beş beyitlik bu gazelin devamı şöyledir: "Ser-sâm-ı dūd-ı 'aşkım ol nev-nihâl-i 'işve/Vâkıf ola bu hâle ya taht ola ya baht//Meftûnudur yine dil ol nahl-i bağ-ı hüsnüñ/Çonsa idim o dala ya taht ola ya baht//Bir çâresiz belâdır imdâd lutf-ı Hâkdan/Dil uğradı vebâle ya taht ola ya baht//Şabr et ğam-ı zamâne İlhâmî 'arz-ı hâl et/Ol kaşları hilâle ya taht ola ya baht" (İlhâmî, 2001, 32)

içinde “Ne olacaksa olsun; nasibimde ne varsa razıyım; bu yolda ya kazanır, mutlu olurum ya da en kötüsü kaybeder, ölürüm!” vb. manalarında kullanılmaktadır⁹:

Gideyin ben eyâ hüceste-nihād
Taht yâ baht her-çi bād-â-bād (Dervîş Paşa, 51^b; Dervîş Paşa, 2024, 25, 235)

[= Ey tabiatı uğurlu! Ben gideyim, bırak ne olacaksa olsun, (ya) taht ya baht!]

İlgili deyimın anlamına dair verdiği net bilgiyle dikkat çeken örneklerden biri Dervîş Paşa (ö. 1603)’ya aittir. Şair bir beytinde “taht ya baht”ın karşılığı olarak alenen Farsça “her-çi bād-â-bād”ı kullanmıştır. Farsçada zarf olarak kullanılan bu ibare, Türkçede “her ne olursa olsun; ister istemez; bırakın, ne olacaksa olsun” anlamlarına gelmektedir (Steingass, 2005, 1495; Şemseddin Sami, 2007, 259).

Devlet güneşidür ruhuñ ey şâh-ı felek-taht
Düşdüm eşigün taşına yâ taht ola yâ baht (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2018, 551, G. 97/1)

[= Ey tahtı gökyüzü (gibi yüksekte olan) padişah, (parlak) yanağın talih güneşidir! Eşiğinin taşına düştüm, ya taht ola ya baht!]

Gelibolulu Âlî (ö.1600) göklere çıkardığı sevgilisinden lütuf dilerken tevazuyla artık onun kapısında kul olduğunu, ister canını alacağını isterse de ihya edeceğini “ya taht ola ya baht” ile ifade etmektedir.

Çü şaldum zevrak-ı bahr-i ğama raht
Dilâ yâ taht ola yâhod ola baht (Gelibolulu Sürûrî, 2020, 73, G. 44/1)

[= Ey gönül, gam denizinin kayığına yükümü yükledim, ya taht ola yahut baht ola!]

Sürûrî (ö.1562), gam denizine açılmak için kayığını hazırlamış, çıkacağı sonu bilinmez yolculuk için “Ya batırım ya çıkarım; ya ganimetle dönerim ya da ölürüm!” manasında “Ya taht ola yahut baht ola!” ibaresini kullanmaktadır.

Hüsni çerisin cem’ edüp ol şâh-ı cüvân-baht
Düşdi dil ü cân mülkine yâ taht ola yâ baht (Sâfi, 2022, G.16/1)

[= O talihli padişah, güzelliğinin askerini toplayıp gönül ve can ülkesine (varmak için yola) düştü, ya taht ola ya baht!]

Sâfi (Cezerî Kasım Paşa/ö. XVI. yy.), sevgilinin güzelliğine karşı koymakta zorlandığını, ona âşık olduğunu, güzel sevgilisinin aşkı için canından vaz geçebileceğini yine bir savaş tasviriyle anlatırken âşıklık yolundaki cesaretini ve kararlılığını “Ya karşılık bulmaz ölürüm ya da karşılık bulur kazanırım!” manasında “ya taht ola ya baht” ifadesiyle anlatmaktadır.

Gel şeh-i ‘aşka kulluk eyleyelüm
Ey Ziyâ’î ya taht ola yâ baht (Mostarlı Hasan Ziyâ’î, 2017, 58, G. 34/5)

[= Ey Ziyâ’î! Gel, aşkın sultanına kulluk eyleyelim; ya taht ola ya baht!]

Hasan Ziyâ’î (ö.1584) de aşkın sultanına kulluk için çağrıda bulunurken “Ne olacaksa olsun!” manasında “Ya taht ola ya baht!” ifadesini kullanmaktadır.

Hâsb-i hâlüm olarak her suhan-ı sâmi’a-süz
Virdümi kelme-i yâ taht ola yâ baht êtdün¹⁰ (Kânî, 1992, 71, Mu.46/VIII/6; Kânî, 43)

[= Her kulak yakan (acı) sözü benim sohbetim, zikrimi de “ya taht ola ya baht” cümlesi eyledin!]

Kânî (ö.1792), reisülküttap Muhammed Hayri Efendi için yazdığı mersiyesinde artık sohbetinin hüznü yüklü olduğunu, ağzından dinleyenlerin canını yakacak acı sözler çıktığını; dualarının, zikirlerinin kelime-i tevhid vb.

⁹ Râbî, gazelinde “taht” kelimesini “h” değil, “h” harfiyle yazmıştır. Gazelin önceki beyitleri ise şöyledir: “Dil düşdü elem bahırına ya taht ola ya baht/Naḥs esdi nesimim yine ya taht ola ya baht//Zevrak-dile dümen-i tevekkülüyi daḳıp/Şaldım hele ben engine ya taht ola ya baht//Üftâde geçremiş dëyü ol hûb-ı zamâne/Ağyar bana êtdi kine ya taht ola ya baht//Hancer-i firâkıyla velî kimseye açmam/Pür-şerḫadurur bu sine ya taht ola ya baht//” (2023, 131, G. 84)

¹⁰ Vezin gereği “kelime”>“kelme” olarak okunmuştur.

cümleler değil de “Ya taht ola ya baht!” olduğunu söylemektedir. Ölüm gerçeğiyle birlikte yaşadığı acı, şairin diline aslında hayatın tek gerçekliği olan “ölüm-kalım”ı “Ya taht ola ya baht!” ifadesiyle persenk eylemiştir.

Oldı bu hâlün ile cânım saht
Dêdün er haq ya taht ola ya baht (Lâmi’î Çelebi, 2020, 231)

[= Senin bu hâlinle benim canım sıkıldı; eğer doğru söylediyse ya taht ola ya baht!]

Lâmi’î’nin (ö.1532), *Şem’ ü Pervâne* mesnevisinde micmerin küstahlığı karşısında öfkelenen şamdanın serzenişlerinin yer aldığı bir bölümde, şamdan cefayı kendisinin çekip sefayı micmerin sürdüğü iddiasındayken söyledikleri yalansa, eğer micmer haklıysa sonucunda ölüm dahi olsa olacalara razı olduğunu, micmerin sevgiliden gördüğü ihtimama dayanmadığını, böyle yaşamakta zorlandığını “Ya taht ola ya baht!” yani “Ne olacaksa olsun artık!” çıkışıyla dile getirmektedir.

Ya taht ola yâ baht ey ser-firâz
Görelüm nice emr êder bî-niyâz (Behiştî Ahmed, 2018, 194, b. 2271)

[= Ey başı dik olan/şeref sahibi! Ya taht ola ya baht; muhtaç olmayan (Allah), nasıl emreder görelim!]

Behiştî [ö.1511-12(?)], *İskender-nâme*’sinde iki yerde “Ya taht ola ya baht!” ifadesini kullanmıştır. Bunlardan yukarıya alıntılanan beytin olduğu kısımda din yolunda bir gazaya katılmaktan, din için canugönülden savaşmaktan bahsettikten sonra kaybedip ölmenin veya kazanıp yaşamının Allah’ın emri ile olacağını söylemektedir¹¹. Yine sefer planlarını anlattığı diğer bir bölümün ilgili beytinde ise şair, kafiye gereği “Ya baht ola ya taht!”ı kullanmamış, bunun yerine “Ya baht ola yahut ölüm!” demiştir. Âdeta eşitlik içeren bir denklemi andıran bu kullanım [~~ya baht ya taht = ya baht yahut ölüm~~ => taht=ölüm] diğer örnek beyitlerde “taht” kelimesi için metnin genel bağlamından çıkarılan “ölüm” karşılığını alenen ortaya koymasıyla önemlidir:

Niçe rencden rence uğrayalum
Varalum ya baht ola yâhod ölüm (Behiştî Ahmed, 2018, 124, b. 1347)

[= Gidelim, eziyetten eziyete uğrayalım, (mühim değil!) Ya baht olur/kazanırız ya da ölürüz!]

Bir iş vardır velîkin kırkulu key
Ya baht ola veyâ toprak saña pey (Fahrî, 2010, 531, b. 2625)

[= Bir iş vardır, lakin çok tehlikelidir! (Sonunda) sana ya baht veya toprak/ölüm nasip olacak!]

Anadolu sahasında bilinen ilk *Husrev ü Şîrîn*’in şairi olan Fahrî [d.1318, ö.(?)], 1367 yılında tercüme ettiği mesnevisinin bir beytinde “ya taht ola ya baht” ifadesini “ya baht ola veya toprak” şeklinde kullanmaktadır. 14. yüzyıla ait olan bu beyit, gerek kalıp ifadenin eskiliğini göstermesi gerekse Behiştî’de olduğu gibi “taht” kelimesinin karşılığında “toprak”ı yani “ölüm”ü buldurması hasebiyle önemlidir. Fahrî, tehlikeli bir yolculuğa çıkacak er için bu işin sonunda “Sonunda nasibin ya baht olacak (talih sana gülecek, kazanacaksın) ya da toprak olacak (öleceksin)!” uyarısında bulunmaktadır:

Şiir metinlerinde hemen hemen aynı hayal örgüsü, form ve manada kullanılan “ya taht ola ya baht” kalıp ifadesi, tarihî ve edebî birçok düzyazı metninde de karşımıza çıkmaktadır. Bu metinlerde dikkat çeken ortak özellik, kalıp ifadenin genellikle bir savaş anlatısı içinde, sefer öncesinde kullanılmış olması ve “ölümü bile göze alıp cenk etmekten çekinmeme, cenkte kararlılık, cenkte cesaret, savaşçının korkusuzluğu” gibi hâlleri ifade etmesidir. Karakterlerin dillerinden daha basit şekilde aktarmak gerekirse bu kalıp ifadeyle düzyazı metinlerinde “Ölümden daha ötesi, daha kötüsü yok ama biz buna rağmen savaşacağız; ya ölürüz ya kalırız; ne olursa olsun savaşmaktan geri durmayacağız; sonunda ölüm dahi olsa durmayacağız!” manalarının karşılandığı söylenebilir. Bu kalıp ifadenin kullanıldığı düzyazı metin örneklerinden bazıları şöyledir:

¹¹ Önceki iki beyit şöyledir: “2269. Varup ideyüm bir gazâ-yı ‘aẓîm/Ki andan ide havf ‘aẓm-i remîm //2270. Çü dîn yoluna ẓomuşam cân u baş/Dil ü cân ile eyleyeyüm şavaş” (Behiştî, 2018, 194)

“İmdi olısı budur ki, şimden sonra gelmiş olduk, ardımıza dönmeyüp eğer bizi karşılamaz ise Edrine’ye dek varalım, bir kez savaşırız ya taht ola ya baht ve eğer siz dönerseniz ben dönmem deyüp hâmuş oldu.” (Anonim, 1978, 11/10^b)

“Bizim bu kadar nâm u şânımız var iken, bir kal’a ile uğraşup durmada ne fâide olur? Bizlere âr u nâmûs değil midir? Bugün yâ taht ola, yâ baht ola diyüp oldum olası kal’aya uğrayalım. Allah yâ anlara vire, yâ bize. İn-şâ-Allahü-Teâlâ hakk, bize nusret kerem idüp şunların maslahatını ber-taraf idelim!” (Gazzizâde Abdullatif Efendi, 2013, 302/192^b)

“...âyî-i devlet ve erkân-ı saltanat sevdâsına düşdi ve şeh-bâzvâr ser-i bî-ıkbâline zâğ-ı hayâlât üşdi. Sa’adet yâr olunmayup hemân merhûm u mağfûr ‘ya taht ola ya baht’ diyü cidâl [ü] kıtâle hazır oldılar. Âhîr hümâ-yı maşşûd dâne ile dâma girmeyüp tâli’ mes’ûd olmadı ve...” (Ferâhî, 2016, 141)

“...ümerâ ve vüzerâdan ba’zısının taht ü tahtîsiyle saltanat sevdâsına ve taht hevâsına düşüp yine vilâyet-i Rûma ‘azm etdiler. Ya taht ola ya baht diyüp birâderi Bâyezîd Han ile âzmâyiş-i tâli’ idüp mukâbele ve mukâteleye kaşd itdükde...” (Latîfî, 2000, 144)

“...ihtiyaçları kadar yiyecek ve zahire ile Yenişehir ovasında gelip hazır ve âmâde olmaları gerektir. Veziriâzâma da ‘Seferim vardır, ya taht ola ya baht’ dediklerinde, güzel tedbirli vezirleri, ülkeleri elinde tutan padişah hazretlerinin...” (Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, 1989, 15)

“Selîm Hân cülûs etdikde ‘Çulcu Baba gidüp Topuzcu Baba geldi’ deyü Şâh İsmâ’îl’e nâme içre ‘Vaktine hazır ol seninle çıldır şahrâsında devlet sınaşalım ya taht ola ya baht’ deyüp elçi gönderdi” (Evliya Çelebi, 2006, 1/163)

“... girüden âheste âheste gelmiş askerine varup ‘Bre gâzîler, efendilerimize ne yüzden varalım. Bre şu Celâlîlere bir kerre dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden hücum edelim. Olmaya illâ hayr; ya taht ola, ya baht!’ deyüp bu meşveretde iken...” (Evliya Çelebi, 2006, 2/161)

“Ümidir kim seninle Rahova nâm sahrâda asâkir-i İslâm-ı Van ile varıldıkda sen dahi kavm-i Yezîdî-i Rojikiyân asker-i cemapurunla karşı çıkasın. Ya taht ola, ya baht ola, ve’s-selâm.” (Evliya Çelebi, 2006, 4/129)

“ ‘...bir gün mukaddem hân ile mukâbele edelim. Ya baht ola, ya taht.’ deyüp cümle huzzâr-ı meclis el-emrû emrüküm, dediler...” (Evliya Çelebi, 2006, 4/136)

“...Ha bu gün ceng olur, ha yarın ceng olur, ya taht u ya baht olup halâs olur...” (Evliya Çelebi, 2006, 4/137)

“Şimden gerü ben bu kadar deryâ-misâl askerle renc [ü] anâ çekerek geldik. Bugünkü gün ya taht ola ya baht, varın söylen vaktine hazır olsun” (Evliya Çelebi, 2006, 4/140)

“... Leh ile ve Tatar ile bir ceng-i azîm ederiz. Ya taht ola, ya baht deyü bunlara tesellî-i hâtır verüp...” (Evliya Çelebi, 2006, 5/75)

“Vallâhi ma’kul cevâbdır, sultânım, hemân taşra çikalım. Bir kerre dokuşalım, ya taht ola ya baht..” (Evliya Çelebi, 2006, 5/101)

“Yaş şehri altında cem’ olup küffâr ile bir iki kerre tokuşalım, Hudâ kerîmdir, ya taht ola ya baht” (Evliya Çelebi, 2006, 5/173)

“Küçük Ahmed Paşa merhûmun cenglerinde gördüğün gibi cenge kılındır ve mev’ide ihsânlar eyle. Bir dahi tekrâr yürüyelim; ya taht ola, ya baht.” (Evliya Çelebi, 2006, 5/217)

“Şu kâfire bir kerre dokunalım, yâ taht ola yâ baht dedikde cümle Melekli guzâtımız ‘N’ola Bismillâh’ deyüp cümlemiz bir uğurdan (...) ve cünd-i cünüb-i küffâr-ı siyâh-baht cüyûş-ı İslâm-ı sepîd-baht ile, ‘Yâ taht ola yâ baht’ deyüp anlar dahi...” (Evliya Çelebi, 2006, 6/34)

“Eğer kâfir gelirse hemân bir hovdan kâfire sunalım, yâ taht ola yâ baht deyüp herkesi cenge tergîb edüp...” (Evliya Çelebi, 2006, 6/177)

“Gazîler gelin Allâh aşkına şu kâfire bir dahice be-dürüstî dokuşalım, yâ taht ola yâ baht deyüp cümle guzât bir yere gelüp...” (Evliya Çelebi, 2006, 6/181)

“Yâ taht ola yâ baht deyüp cümle ‘Bismillâh niyyetü'l-gazâ’ deyüp iki yerden gayret kılıçların kuşanup...” (Evliya Çelebi, 2006, 7/4)

“Maskov’un Kazakları kal’aların urup bu kadar mâl-ı ganâ’im ve esîrler alup yâ baht ve yâ taht olup yine Azağ’a gelüp cemî’i ganâ’imleri fûrûht edüp geçinirler.” (Evliya Çelebi, 2006, 7/341)

“Gel seninle yek-â-yek meydân-ı mahabbetde oynayalım, ya taht ola ya baht” (Evliya Çelebi, 2006, 8/59)

Sonuç olarak “ya taht ola ya baht”, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gerek tarihî gerek edebî metinlerde kullanılmış, lakin günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş bir kalıp ifadedir. Her ne kadar yargı bildiren bir cümle şeklinde olsa da genel kural bildirmeyip “öğüt” vermeden yalnızca içinde bulunulan durumu etkili bir biçimde ifade ettiği için bu kalıp sözün “atasözü”nden ziyade “deyim” olarak kabul edilmesi daha isabetli olacaktır.¹² “Ya taht ola ya baht” deyimini, kuvvetle muhtemel ilk kez dönemin askerî hayatında kullanılmış daha sonraları edebî metinlere aks etmiştir. Yukarıda sıralanan düzyazı metin örneklerine bakılacak olursa deyimden istisnasız bir şekilde savaş anlatılarında kullanıldığı görülmektedir. Sefer öncesi askere cesaret, avuntu vermek ve Allah’a tam manasıyla teslimiyeti anlatmak için “Ölümden korkup savaşmamak olmaz; Allah büyüktür ve Allah’ın dediği olur; ya öleceğiz ya kazanacağız; ya ölüm ya zafer!” manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Deyimin edebî metinlerde, bilhassa şiirde ise şairlerin hayal dünyasından ve dilinden süzülürken kısmen mecazlaştığı görülmektedir. Yukarıdaki şiir örneklerinden hareketle deyimden insanı aşk için cesaretlendirmek, âşıklık yolunun bir cenge/sefere çıkarmışçasına zorlu olduğunu bildirmek, türlü mihmet ve üzüntüye hatta ölüme sebep olsa dahi aşktan vazgeçmemek gerektiğini vurgulamak; âşığın en çetin, en tehlikeli yolculuk olan aşk yolunda başına gelecek olan her şeye, ölüme dahi razı olduğunu anlatmak için kullanıldığı ve “ne olacaksa olsun; ya ölüm ya kalım, ya kaybetme ya kazanma, ya ölüm ya mutluluk/iyi talih” anlamlarını karşıladığı söylenebilir. Çalışmanın başında da değinildiği gibi bu deyim aslında karşıladığı anlam bakımından günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam eden “ya devlet başa ya kuzgun leşe, ya herrü ya merrü”¹³ gibi deyimlere denk düşmektedir.

“Ya taht ola ya baht” deyiminin bir söz öbeği olarak taşıdığı anlam, ilgili metin örnekleri dikkatle incelendiğinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Lakin deyimden bu anlamı nereden kazandığıyla ilgili akla gelebilecek sorunun cevabı müphemiyet taşımaktadır. Şöyle ki; deyimde *taht* ve *baht* kelimeleriyle kulağa ve göze hoş gelen, simetrik ve artı-eksi uçlu/zıt kutuplu estetik bir ifade oluşturulmuştur. Burada “baht” kelimesi, “nîk-baht, iyi talih, iyi şans, mutluluk, zenginlik, devlet” vb. anlamlarla düzeneğin artı/olumlu tarafını teşkil etmektedir; peki “taht” kelimesi? Çalışmanın ilk bölümünde detaylıca sözlük anlamlarına yer verilen bu kelimenin Türkçede genel itibarıyla “hükümdarın oturduğu koltuk, serir; hükümdarlık makamı; en üst makam” manasında kullanıldığı malumdur. Ancak kelime bu manasıyla bahsedilen düzeneğin eksi/olumsuz tarafını karşılamamaktadır. Bu durumda da akla *h* ile yazılan “taht” kelimesinin aslında “alt, aşağı, alçak, gömülü, hazine” gibi anlamlar taşıyan Arapça kökenli “taht” olup olamayacağı sorusu gelmektedir. “Taht”ın bilhassa “alt, aşağı, gömülü” anlamları pek âlâ kalıp ifadenin “ölüm” anlamındaki olumsuz/eksi tarafına kaynaklık edebilir. Bu ihtimalin ne denli güçlü olabileceğini anlamak için yukarıda yer verilen örneklerin hemen hemen hepsinin yazma nüshaları incelenmiştir; lakin yalnızca iki tanesinde kalıp ifadenin *h* ile yazıldığı görülmüştür: *Râbî Dîvânı ve Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân* [Tıpkı basımları için bk.: (Anonim, 1978, 23; Râbî, 2023, 577)]. *Râbî Dîvânı* 18. yy. ve sonrasına ait olduğu için telaffuzun imlaya yansıtıldığı, klasik imla kurallarının gözetilmediği gerek teknik gerek içerik açısından oldukça sorunlu bir metindir. Bu yüzden ilgili kelime her ne kadar gazel boyunca altı kez “taht” olarak yazılmış olsa da bu kullanım, ihtiyatla yaklaşılması gereken bir karinedir. Müellifi belli olmayan

¹² Bu hususta AKSOY şöyle demektedir: “Fakat cümle hâlinde olan bazı deyimleri birçok kimseler atasözleriyle karıştırmaktadır. Bunlara birkaç örnek verelim: *Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdaan oldu. Halep ordaysa arşın burda. Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli. (...)* Atasözleriyle karıştırılan deyimlerdeki hüküm, genel kural niteliğinde olmadığı gibi amaç da atasözlerinin amacına benzemez. Deyimlerde amaç, bir kavramı özel şekilde ifade etmek veya çekici, güzel bir ifade ile anlatışı canlandırmaktır.” (Aksoy, 1953, 279). EYÜBOĞLU, bu kalıp ifadeyi çalışmasının hem deyimler(-tabirler) hem de atasözleri cildine almış; lakin ilgili örnekleri yalnızca 1. ciltte (atasözleri) sıralamıştır (Eyüboğlu, 1973, 236, 1975, 411). MENGİ ise makalesinde “ya taht ola ya baht”ın da arasında bulunduğu örnekler için şöyle bir açıklama yapmıştır: “Necâî Divânı’nda atasözlerinden başka şairin kendine ait olan ya da halk arasında bilinip kullanılmakla birlikte atasözü niteliği taşımayan veciz sözlere de yer verilmiştir. Bu sözlerin önemli bir kısmı, toplum hayatındaki çeşitli inanışları, davranış ve gelenekleri yansıtmaktadır.” (Mengi, 1986, 54-55).

¹³ TDK bu deyimlerin anlamlarını şöyle açıklamaktadır: “*ya herrü ya merrü*: Zor, tehlikeli bir durum karşısında ‘ne olursa olsun’ gibi kötü ihtimalin de göze alındığını anlatan bir söz; *ya devlet başa ya kuzgun leşe*: ‘Sonunda büyük bir başarıya ulaşmak için yok olma tehlikesi bile göze alınır.’ anlamında kullanılan bir söz.” Bk.: (Güncel Türkçe Sözlük, 7 Temmuz 2024)

15. yüzyıla ait mensur bir gazavatnâmede ise bir kez geçen bu kelime sehven “taht” olarak yazılmış olabilir. Yahut da çalışmanın başında değinildiği gibi müstensih “h/h” ayırdını yapmadan burada da telaffuzu imlaya yansıtmuş olabilir. Kabul edilmelidir ki yazmaların tamamına yakınında kelimenin *h* olarak “taht” şeklinde yazılması “ya taht ola ya baht ola” ifadesinde geçen bu kelimenin Arapça “taht” olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Tam bu noktada “taht” kelimesinin “serîr, evreng, erîke; saltanat merkezi, hükümdarlık, hükümet” gibi yaygın bilinen anlamlarının dışında Farsçada taşıdığı anlamlar, kelimeye Türkçe edebî metinlerde yüklenen anlamlar araştırılırken *Ferheng-i Şu‘ûrî*’de “taht”a dair verilen bilgiler dikkati çekmiştir. Şu‘ûrî, “taht” kelimesinin kök manada “sultanların sediri” anlamını taşımadığını, yassı ağaca “tahta” denildiği için tahtadan yapılması şart olan sedire anlam genişlemesi yoluyla böyle bir isimlendirmede bulunduğu bildirilmektedir (Şu‘ûrî, 2019, 2/1165). *Lugatnâme*’de de kelimenin yaygın bilinen anlamları sıralandıktan sonra “taht”ın yalnızca hükümdara ait olan bir yatak olmadığı, ahşaptan yapılan sıradan yatağa da “taht” denildiği, ancak hükümdar oturağı/yatağı anlamının zamanla diğer anlamların önüne geçtiği bildirilmiştir. *Lugatnâme*’de “taht”a dair dikkat çeken diğer iki anlam maddesi ise şöyledir: 1. şafha, levh, tahta. 2. yerden yüksek olmak kaydıyla üzerinde yatılan, oturulan, uyunulan herhangi bir yer. İlaveten, birçok ıstılahın “taht= tahta” bilgisini onayacak şekilde açıklandığı görülmektedir: taht-ı hesâb= *tahta-ı hesâb*, taht-ı şaşranç= *tahta-ı şaşranç*, taht-ı nerd= *tahta-ı nerd* vb. Bu ıstılahlardan iki tanesi deyiminin kaynağıyla ilgili düşünülen açmazdan çıkışta bilhassa önemli durmaktadır: 1. “tabut”tan kinayeye “tahta” anlamını taşıdığı bildirilen “taht-ı mürde”, 2. Mavi rengin bir dönem Fars kültüründe yası simgelemesinden olsa gerek,¹⁴ “matem” bildirdiği söylenen “nilgün taht”, “taht-ı nîl” (*Loghatnameh*, 7 Temmuz 2024; *Vajehyab/Dehkoda*, 7 Temmuz 2024). Steingass ve Redhouse da *taht*ın “oturmak, yatmak için yerden yükseltilmiş yapı”ları karşıladığını belirtmişlerdir (Redhouse, 2006, 513; Steingass, 2005, 286). Yine Farsça sözlüklerde “taht”ın müteradifi olarak verilen “sâf, müstevî, musattah, hem-vâr” kelimelerinin sözlüklerde “dizi, sıra, düz, yassı, düzlem, düzgün” anlamlarının yanında “serili” anlamını taşıması da bu konuda bir başka dikkat çeken husustur (Mütercim Âsım Efendi, 2013, 2/1148; *Al-Ma‘ânî*, 7 Temmuz 2024).

Tüm bu bilgiler özetlenecek olursa “taht” kelimesinin Farsçada hükümdar(lık) alametleriyle ilgili malum anlamlarının dışında üç temel anlamı daha karşıladığı söylenebilir: 1. *ahşaptan imal edilen yatak*, 2. *yatmak, uyumak, oturmak için yerden yüksek olacak şekilde yapılan herhangi bir yer*, 3. *tahta, düz, yassı yüzey*. Birbiriyle ilintili işte bu anlamlar Türkçe metinlerde izini sürdüğümüz “ya taht ola ya baht” deyiminin eksi/olumsuz tarafına pek âlâ kaynaklık edebilir. Şöyle ki *tahta* kelimesinin Türk kültür ve dilinde, bilhassa argoda, “ölüm” ekseninde kazandığı anlamlar ve kullanıldığı yerler malumdur: *mezarlarda tahta perde kullanılması, ölüünün tahta tabuta konulması, defin işleminden sonra mezarın başına tahta dikilmesi, bazı topluluklarda mezar başına yedi basamaklı tahta merdiven konulması; tabut anlamında “tahta”, mezarlık anlamında “tahtalıköy”, ölmek anlamında “tahtalıköyü boyla-, tahtalıköye git-”, öldürmek anlamında “tahtalıköye yolla-” ifadelerinin kullanılması; ölüünün yıkandığı yükseltiye “teneşir tahtası” denilmesi vb.* Yine bilindiği üzere “yatmak” kelimesinin Türkçede karşıladığı anlamlardan biri de “ölü, gömülmüş olmak, mezarda olmak”tır (*Güncel Türkçe Sözlük*, 7 Temmuz 2024). Bu bilgilere istinaden “ya taht ola ya baht” deyimindeki “taht”ın sözcük anlamı itibarıyla “tahta” olduğunu bunun da bilhassa “1. tabut, 2. teneşir tahtası, 3. düz, serili yatmak”dan kinayeye “öl-” anlamını karşıladığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

1.2. tahta kak-

15-18. yy. arasında Osmanlı Türkçesi edebî ve tarihî metinlerinde görülen, lakin anlamına dair Osmanlı Türkçesiyle ilgili sözlüklerde herhangi bir bilgiye tesadüf edilemeyen ve günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş deyimlerden biri de “tahta kak-”tır. Yalnızca *Tarama Sözlüğü*’nde deyimine dair şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Maskaraya almak için tahta takırdatmak, yuhalamak, teneke çalmak” (*Tarama Sözlüğü*, 1996, 5/3702). *Tarama Sözlüğü*’ne göre deyimdeki ilk kelime günümüz Türkçesinde de kullanılan *ağaç parçası/kereste vb.* anlamlarındaki “tahta”dır. Lakin bu maddede gösterilen dört tanıgın¹⁵ ikisinde kelimenin “تحتہ” (tahta) olarak yazılması zihinleri karıştırmaktadır. Hatta

¹⁴ Millî dinlerde renk fenomeniyle ilgili Albayrak şu bilgiyi vermektedir: “...matem rengi genel olarak siyah olmakla birlikte Çin’de bu renk beyaz, Mısır’da sarı, Tayvan’da mor, Güney Afrika’da kırmızı, İran’da mavi renk olarak tezahür etmektedir.” (Albayrak, 2008, 40)

¹⁵ *Tarama Sözlüğü*’nde verilen örnekler şöyledir: “... Tasnifi alalım sahraya çıkalım, müstakim çıkarsa şehirde meşhur idevüz ve eğer sakim çıkarsa oda yakavuz, halk bize gülmeye ve tahta kakup تحتہ قاقوب hey! dimeğe. (Ferec. XV. 200)”, “...Nâgâh bu balçık harmanuna uğrayu geldim, ortasına basmış oldum, ol hot kepenk ağzı imiş aşğa geçtim, uryanım ve baştan ayağa balçığım; mušta avazın işittim, gördüm düştüğüm yer köşgir arastasıdır, tahta kaktılar تحتہ قاقوبلر hey urdular, sad hezar oğlan uşak ardıma düştüler. (Ferec. XV. 284)”, “Etraftan tahta kakup تحتہ قاقوب haşarılık ederler. (Letaif. XVI. 67)”, “Kefşikerlikle olup mest-i niam/Âleme tahta kakardı تحتہ قکردی her dem (Atai.

“h/خ” ile yazılan iki örnekten biri yazma nüshadan tarafımızca kontrol edildiğinde deyimim ilgili nüshada “ğ/ح” ile “تحتہ” şeklinde yazıldığı görülmüştür.¹⁶ Dahası, tarafımızdan yapılan metin neşri taramalarında da “tahta kaç-” olarak latinize edilen bazı örneklerin mürekkep dağılımlarından arı kimi yazma nüshalarda “h/ح” ile yazıldığı tespit edilmiştir (Âşık Çelebi, K.13/14, 16^b; Mesihî G. 57/2, 48^b, K. 17/22, 9^a vd.). Özetle kimi metin neşirlerinde “tahta kaç-” kimilerinde “tahta kaç-” şeklinde geçen; yazma eserlerde, hatta aynı eserin farklı nüshalarında “تحتہ/تختہ” gibi farklı şekillerde görülen deyimim imlasında bir birlik yoktur. Bu da deyimime yüklenen anlama gölge düşürmektedir. Bu durumda deyimle ilgili netliğe kavuşturulması gereken ilk husus kalıp sözdeki “tahta”nın Farsça kökenli “tahta” mı yoksa Arapçadan dilimize geçen “tağt” kelimesinin datif hâli “tağt-a” mı olduğudur.

“Tahta kak-” deyimimin anlamı ve kaynağına dair sürülen izde, yazma nüshalardaki Arap harfli yazımlar ve metin neşirlerindeki Latinize yazımlar, müstensih/araştırmacı hatası taşıması ihtimaline binaen bir kenara bırakıldığında hedefe giden yol tabii ki “metin-anlam-bağlam” köprüsünden geçmektedir. Lakin bu köprüden önce kalıp ifadeyi oluşturan kelimelerin sözlük anlamlarını hatırlamakta fayda vardır: Tarihî sözlükler, Farsça kökenli “biçilmiş ağaç” manasındaki “tahta” kelimesi için *Güncel Türkçe Sözlük*’ten farklı bir anlam bildirmemektedir: 1. *Levha hâlinde biçilmiş ağaç, döşeme ve kaplama vesâireye mahsus yufka kereste*. 2. *Ağaç, kereste, haşeb*. 3. *Levha, safha, pano*. 4. *Parça çöp, ağaç parçası*. 5. *Ağaçtan, haşebden, keresteden mamûl*. 6. *Bahçe yatağı*. 7. *Masa, sedye, divan*. 8. *Tabut*. 9. *İçi kürekli bir giyecek yapmak için hazırlanmış kürk parçası, kürk tulumunun yarısı*. (Şemseddin Sami, 2007, 387; Ahmet Vefik Paşa, 1876, 291; M. Naci, 1310, 220; H. Remzî, 1305, 247; Redhouse, 2006, 513; Steingass, 2005, 287; *Güncel Türkçe Sözlük*, 7 Ekim 2024; Vajehyab/Dihhuda, 7 Ekim 2024). Arapça kökenli “taht” kelimesinin sözlük anlamlarına bir önceki bölümde detaylıca yer verildiğinden burada yinelenmeyecektir. Ama özetle *alt, aşağı, üsttün zıttı; taban, ayak ucu; aşağılık, aşağılık insan; alçak; faydasız; gömülü, hazine* anlamlarına geldiği söylenebilir. Türkçe “kaç->kaç-” ise sözlüklerde 1. *Kalkmak, kabarmak* 2. *Çalmak, vurmak, itmek, dövmek tepmek, iteklemek, kakalamak* 3. *Çakmak, saplamak, sokmak, batırmak* 4. *Sürmek* 5. *Yürümek* 6. *Gaga ile vurmak, gagalamak* 7. *Sıçrayıp kalkmak* 8. *Kakma yapmak, hakketmek, kakalamak*. 9. *Vurarak dar bir yere sokmak* 10. *Çit çekmek* 11. (*Argo*) *Çalmak* anlamlarıyla karşılanmaktadır (Ahmed Vefik Paşa, 1876, 607; Aksoy, 1975, 2605; Dilçin, 1983, 122; Flippo Argenti, 2014, 191; Parigi, 2015, 524; Redhouse, 2006, 1419; Şemseddin Sami, 2007, 1031; Tietze, 2016, 58; *Güncel Türkçe Sözlük*, 7 Temmuz 2024). Bu sözcükle oluşturulan söz öbeklerinden bazıları ise şöyle sıralanabilir: *başına kakmak (kakinç etmek), bir fende kazık kakmak (çakmak), (bir yere) temel kakmak, dünyaya kazık kakmak (çakmak), itip kakmak, kapı kakmak, davul kakmak...* (*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 7 Temmuz 2024). Bu durumda deyim kaynağı olan gerçek anlam ya “ağaç parçasının kakılması, hakkedilmesi; ağaç parçasına vurmak, çakmak; ağaç parçasını sokmak, it(ekle)mek” vb. ya da “aşağıya it(ekle)mek, sürmek; alta sokmak, batırmak; tabana vurmak, çalmak” vb.dir.

Tarama Sözlüğü’nde gösterilen tanıklar ve tarafımızdan yapılan metin taramalarında tespit edilen örnekler incelendiğinde ise deyim dair ilk etapta şu hususlar dikkati çekmiştir¹⁷: 1. Deyim ekseriyetle -örtük veya açıkça- “-e” datif ekiyle kurulan dolaylı tümlece bağlanmış¹⁸: *âleme tahta kakardı; halk bize gülmeye ve tahta kakıp hey demeye; [bana] tahta kaktılar, hey urdular, sad-hezar oğlan uşak ardına düştüler; padişaha tahta kakarlar; erbâb-ı çelipâyâ tahta kakar; âşıkına tahta kakar...* 2. Deyim ekseriyetle “yüksek ses çıkarmak, küfür etmek, azgınlık etmek, taş atmak, dillemek”le birlikte kullanılmıştır: *hey demek, hey urmak, haşarılık etmek, kunduracıların [derileri inceltip düzeltirken kullandıkları muştalarından çıkan] sesleri, çan sesi, taş atıp tahta kakıp vaz-ı yed etmek, sofıyyûna taşçuğaz atardı onlar da ona nispet tahta kakardı, tahta kakıp dilleyip ilan-ı küfr eylemek*¹⁹... 3. Nadiren ağaç parçası anlamındaki “tahta”nın “kak-” fiilinin “kakma yapmak, kakmak işi, hakketmek, vurmak, çakmak” anlamlarıyla birleşerek gerçek hayattan izlekler sunduğu, metinde

Ha.XVII.77)”. Bk.: (a.g.e.: 5. C., 3702. s.) Bu örneklerde *kefş-ger arastası* sehven “köşgir arastası”, *kefş-gerlikle* de sehven “kefşikerlikle” şeklinde yazılmış olmalıdır.

¹⁶ Nev’izâde Atâ’î, Hamidiye, 01080, 176^b. Ayrıca bk.: Nev’izâde Atâ’î, 2017, 1708. b., 1131. s.: “Kefş-gerlikle olup mest-i nağam/ ‘Âleme tahta kakardı her-dem”.

¹⁷ Örneklerin tamamı için 12. dipnota bakılabilir.

¹⁸ Bu hususta tarafımızdan yapılan metin taramalarında belirtilen nesne “anı”ya bağlanarak farklılık gösteren yalnızca bir örnek tespit edilmiştir: “Çün şağrısına kamçı uram çevre bakınup/ Şanur kimesne tahta kakar anı ince yâr” (Mesihî, Ün. TY 899, 10^b; 1995, K.17/22). Lakin beyite dair neşirlerde birlik olmadığı gibi beyiti havi yazma nüshalardan da imla farklılıkları ve mürekkep dağılımları gibi sebeplerle sahih bir okuma yapılamamaktadır. Beyitte okunuşları tartışmalı olan kelimeler şöyledir: *çevre/cevre-e, anca/ince, bâr/yâr, tahta/tahta*. Mesihî’nin arık bir atı anlattığı kasidesinden alınan bu beyit okunuşuyla, çevirisiyle, anlamıyla izaha muhtaç bir beyittir ve bu sebeple tarafımızdan yapılan inceleme -şimdilik- dâhil edilmemiştir. Bk.: (Mengi, 1995, 68, K.17/22; Morina, 2004, 141, K.5/23; Mesihî, 1687 (Üniversite T.Y. 899), 10^b; Mesihî, Lala İsmail 483, 13^a.)

¹⁹ *hey demek, hey urmak*: yuhalamak; *dillemek*: bir kimse hakkında dedikodu yapmak, bir kimseyi çekiştirmek, zemmetmek; *taş atmak*: 1. taşlamak, 2. birine dolaylı olarak iğneleyici, dokunacak bir söz söylemek. Bk.: (*Tarama Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük*, 6 Ekim 2024.)

anlatılan/yaratılan kompozisyonun “tahta ile vurmak, tahta kakmak, hakketmek” gibi eylemleri çağrıştırdığı görülmüştür. Misal “kunduracılık (kefş-ger)”ın konu edildiği iki metnin birinde kunduracı bir adam gece gündüz âlem için tahta kakmakta, bu sesle mest olmakta,²⁰ diğerinde muşta sesini işitip kunduracı arastasına düşen bir şahsa tahta kakılıp, hey urulmaktadır. Bir diğer metinde kilise çanı [tahta] çan kulesini kakmaktadır. Hatta bir beyitte [tahta] çamaşır tokmağıyla derede vura vura çamaşır yıkayan bir kadının imgelendiği bile söylenebilir. Bir deyimın anlamının tam olarak belirlenebilmesi için mecaz(laşma)dan öncesinin, yani pınarın başı/kaynağı mahiyetindeki asıl/temel anlamının bilinmesi her zaman önemli görülmüştür. Bu sebeple bu maddede konu edilen “tahta (ağaç parçası)”yı gerçek anlamıyla “kak-” eylemine bağlayan ibareler, gerçek hayattan kesitler sunan ifadeler oldukça önemlidir. 4. Bir önceki maddede belirtildiği üzere “ağaç parçasının kakılması” gibi anlamları doğrudan ifade eden veya çağrıştıran birkaç metin örneği görülmüşken “aşağıya it(ekle)mek, sürmek; alta sokmak, batırmak; tabana vurmak, çalmak” gibi anlamları doğrudan ifade eden veya çağrıştıran bir metin örneğine tesadüf edilememiştir.

Tüm bu dikkat ve bilgilerle metnin anlam ve bağlamına odaklanıldığında ise “tahta kak-”ın “eleştirmek, karşı çıkmak; iğnelemek, onur kırıcı/incitici söz söylemek; aşağılamak, küçümsemek, horlamak, hakaret etmek; alay etmek, alaylı dedikodu yapmak” gibi anlamları karşıladığı görülmüştür. Bu hâliyle günümüz Türkçesindeki “taş atmak, iğne batırmak, tiye almak, dalga geçmek, tefe koymak, tefe koyup çalmak, hor tutmak, arkasından teneke çalmak” deyimlerine denk düştüğü söylenebilir. Hatta birkaç metinde -hem gerçek hem mecaz anlamda kullanılan- “taş at-”, “yuhala-” gibi eylemlerle birlikte geçmesi deyimın sosyal hayatta “kınama, protesto” ifadesi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Eski zamanlardan günümüze insanların protesto kültürlerinde “ıslık/düdük çalmak, yuhalamak, alkışlamak, gürültü yapmak, teneke-tencere-tava çalmak, taşlamak, kaba el kol hareketleri yapmak” gibi basit ve ilkel eylemlerin bulunduğu da herkesin malumudur. Tam bu noktada akla “teneke-tencere-tava vb. sert cisimlere vurularak yapılan protesto eylemi”nin *tahta kak-* deyimının kaynağını da aydınlayabileceği fikri gelmektedir. Zira bir yere ya da birbirine vurulduğunda ses çıkaran sert cisimlerden biri de “tahta”dır. Vahşi yaşamda vahşi hayvanları korkutup uzaklaştırmak için, ilkel dönemlerde ay-güneş tutulması yaşandığında kötü ruhları kovmak için²¹, tarihî ve modern dünyada bir fikri/davranışı protesto etmek için ortalığı “feryad u figana, velveleye, gulguleye” vererek “teneke, davul, tencere, çatal-bıçak” vb. çalan insanoğlu bu “yüksek ses çıkarma” gayretinde pek âlâ “tahta”yı da kullanmış, “tahtayı takırdatmış” olabilir. Ya da bir şeyi/birini protesto etmek, kınamak için yuhalayıp *taş atarken*; birini *tefe koyup çalarken*; birinin *arkasından teneke çalarken*; birini *iğnelenirken*; birine *iğne/çuvaldız batırırken* birine de *tahta kaçabilir*. Durum ve olgular arasındaki bu ilgiler, deyimler arasındaki bu benzerlikler “tahta kak” deyimının kaynağı noktasında Arapça “tağt-a” nazaran Farsça “tahta”yı öne çıkarmaktadır. Daha önce söylenildiği gibi “tahta”nın “vurulması, çakılması, hakkedilmesi, kakılması” gibi gerçek anlamlı veya gerçek hayattan ilhamlı birkaç metin örneğinin bulunması, deyimın cümlelerde genellikle dolaylı tümlece bağlanması da cabasıdır. Ancak yine de deyimın yazma nüshalarda imla birliğine sahip olmadığı, “h” ve “h”lı tercihlerinin arasında kayda değer bir farkın bulunmadığı; tarafımızdan tespit edilebilen metin örneklerinin de sınırlı olduğu hatırdan tutulmalı ve kaynağı hususundaki bu bilgiye şimdilik ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Şimdi “tahta kak-” deyimini havi metin örneklerine ve bu deyimın metinlerde karşıladığı anlamlara geçilebilir:

Erkân-ı kâlemlere tolaşma ki anlar

Şol tahta çıkan pâdişeh tahta kaçarlar (Mesihî, 48^b, G. 57/2)

[= Dervişlerin ileri gelenlerine sataşma; çünkü onlar şu tahta çıkan padişaha (bile) tahta kakarlar!]

²⁰ Bu beyit Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr*'ındaki “Dâstân-ı Hâkim Bi-Emrillâh ve Cevâb-ı Merd-i Kefş-ger”den alınmıştır. Hikâye şöyle özetlenebilir: Zâlim bir Mısır hükümdarı gece dışarı çıkılmasını yasaklar, bir gece bekçileriyle pazar yerini kontrole gittiğinde bir hücrede kapısını kapıyıp mum ışığıyla çalışan bir kunduracı görür. Âlem için tahta kakıp bu sesle mest olan kunduracıya hükümdar, hırsız olup olmadığını, hangi cesaretle yaşadığına uymadığını, gecenin karanlığında ne iş yaptığını sorduğunda aldığı nezaketli cevaptan çok etkilenir. Nazik kunduracı tatlı bir dille tüm sermayesini tüketmiş fakir bir adam olduğunu, ihtiyacından dolayı yasağa uyamadığını, “talihinin uyuyup kendisinin uykusuz kaldığını”, sabaha kadar gece işi yaptığını anlatır. Anlayışsız hükümdar dinledikleri karşısında yumuşar, kunduracıyı cezalandırmaz. Hikâye tatlı sözün taşa bile işleyeceği mesajıyla son bulur. Bk.: (Nevî-zâde Atâyî, 2017, 1130-31, b. 1691-1720.)

²¹ Eski dönemlerde Türkler, güneş-ay tutulmalarının kötü ruhlar, cinler, cadılar, ejderhalar vb. sebebiyle olduğuna ve yüksek ses çıkartılarak bu varlıkların uzaklaştırılacağına inanırlardı. Bu sebeple tutulmaların yaşandığı zamanlarda ortalığı feryat figana verip davul, bakır, teneke çalıp, küpler kırarlardı. KÖKSAL, bu ve benzeri âdetlerin bugün de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve Türk dünyasında görüldüğünü bildirmektedir. Daha detaylı bilgi için bk.: (Köksal, M. F. “Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler”. *Millî Folklor*, 53 (2014), 114-125.)

Mesihî [ö.1512'den sonra], II. Bayezid'in tarikatlar ve sûfilerle kurduğu ilişkiye binaen olsa gerek, dervişlerin önde gelenlerinin gücünü, siyasi iktidar üzerindeki etkisini ve pervasızlığını "Onlar en güçlü insana, padişaha bile tahta takırdatabilir!" şeklinde kinayeli bir anlatımla dile getirmektedir. Şair, kalender dervişlere güvenilmemesi gerektiği, bu dervişlerin pervasızlığının en üst makamı hedef alacak kadar tehlikeli olduğu, onlardan uzak durulması gerektiği konusunda bir ikazda bulunmaktadır. Bugün iktidarın yanında olup iktidarla arası iyi olan dervişler yarın o iktidarın karşısına geçip iktidarı eleştirebilir; iktidarı maskara edebilir, hedef tahtasına koyabilir; iktidara kazan kaldıracabilir! "Protesto" havasının sezildiği bu beyitte "tahta kak-" ile "eleştirmek, karşı çıkmak; hakkında kötü, alaycı söz söylemek; tefe koyup çalmak" anlamlarının karşılandığı söylenebilir.

Ğıriv-i tob-ı kahrıñ çarına ot tıkdı Rimpāpañ
Kağar nākūs anuñ-çün tahta erbāb-ı çelipāya (Âşık Çelebi, 16^b, K.13/14)

[= Senin kahr topunun feryadı/sesi (Roma'daki) Papa'nın çanına ot tıktığı/çanını susturduğu için kilise çanı haç sahiplerine/Hristiyanlara tahta kakar.]

Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana'ya dayanan Avrupa seferleriyle bilhassa Katolik dünyasının korkulu rüyası hâline geldiği bilinmektedir. Birçok kaynak Belgrad'ın fethi, Mohaç Zaferi ve I. Viyana kuşatmasıyla Kanuni'nin Kızıl Elma'yı eline aldığından ve 16. yüzyıl sonrasında Kızıl Elma'nın Roma'ya taşındığından bahseder. Âşık Çelebi de [ö. 1572] Kanuni için yazdığı kasidesinin başında sultanı övüp "İslam sancağı dikilsin, Kızıl Elma'ya azmedilsin" minvalinde sözler söyledikten sonra, yukarıya alıntılanan beyitle, Kanuni'nin başarılı seferlerinin Papa'yı ve Hristiyanları korkuttuğunu, kahrettiğini; Papa'nın ve Hristiyan dünyasının eski gücünü kaybedip sessizliğe büründüğünü; Kanuni'nin top seslerinin çan seslerini bastırıldığını dile getirir ve kilise çanının Hristiyanlara "tahta takırdattığını", yani Hristiyanları "yuhalayıp" onlarla "dalga geçtiğini, alay ettiğini" söylemektedir.

Metin örneklerine geçmeden önce insanların çok eski zamanlardan beri beğenmediği, karşı çıktığı, korktuğu durum ve olaylarda "tef-davul-teneke çalmak, yuhalamak, gürültü yapmak, bağırıp çağırmak" gibi eylemlere kalkıştığına değinilmişti. Beyitte de kuvvetle muhtemel ahşaptan yapılmış bir kilisenin kulesinde²² ileri geri giderek çalan, bir anlamda "tahtaya vurarak, tahtayı kakarak" ses çıkaran çan, bir davranışı/durumu protesto ederken bağırıp yuh çeken, tahta gibi sert cisimleri vurarak gürültü çıkaran, tahta takırdatan bir insan olarak (*kapalı istiare*) tahayyül edilmiştir. Beyitte *tahta kak-* deyiminin hem gerçek hem mecaz anlamı düşündürülecek şekilde kinayeli kullanıldığı söylenebilir. İlaveten, Hristiyan dünyasında çanın yalnızca inananları ibadete çağırmak için çalınmadığı saldırı gibi tehlike anlarını halka bildirmek, duyurmak için çalındığı da malumdur. Nitekim kaynaklar Ortaçağ'da akınlarıyla Avrupa'yı bunaltan Osmanlı için muayyen zamanlarda çanların çalındığını bildirmektedir.²³ Bu durumda beyitten

²² Bazı kaynaklar eskiden bilhassa Doğu Hristiyanlarında çan kullanımının, Müslümanlarla bir arada veya Müslümanlara yakın yaşamalarından mütevellit, Batı kadar yaygın olmadığını, dinî toplantıların duyuruları için trompetlerin, ahşap veya demir çingirakları kullandıklarını, en eski dönemlerden beri Avrupa'nın hemen her bölgesinde ahşaptan yapılan kiliselerin, klise çan kulelerinin, klise örtülerinin bulunduğunu; hatta Kuzeybatı Avrupa'da yaygın olan Ortaçağ ahşap yapım kiliselerine "stave church (çita kilise)" denildiğini bildirmektedir (Genç, 2020; *Britannica*, "Stave Church", 10 Ekim 2024) Günümüz Avrupa'sında ve diğer Hristiyan coğrafyalarında Ortaçağ'dan, Yeniçağ'dan, Yakınçağ'dan beri ayakta kalmayı başarmış tam veya kısmî ahşap yapılı birçok klise bulunmaktadır. Mesela Ortaçağ Macar kasabası Nyirbator'da 17. yy.dan kalma ahşap bir çan kulesi bulunmaktadır. Kuzey Romanya'nın Maramureş bölgesi ahşap sanatı/oymacılığı, ahşap kliseri, ahşaptan sivri uçlu çan kuleleri ile ünlüdür. Bir zamanlar bu bölgede 300'den fazla ahşap klisenin var olduğu bilinirken bugün bunlardan yalnızca sekiz tanesi ayakta; mazisi 1530'lara kadar inen bu tarihî yapılar UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır. Yine Karpatlar bölgesinde XV-XIX. yy. arasında inşa edilen 16 ahşap klise (8'i Polonya'da 8'i Ukrayna'da) UNESCO tarafından korunmaktadır. Norveç'te (Borgund-Telemark)13. yy.dan kalma iki, Fransa Honfleur'da ise 15. yy.dan kalma bir ahşap klise bulunmaktadır. Viyana'daki en eski Gotik kiliselerden biri olan Maria am Gestade'nin yerinde 9. yy.da ahşap bir klisenin var olduğundan söz eden belgeler bulunmaktadır. Yine Avusturya'nın Karintiya eyaletinde, Almanya'nın Bavyera eyaletinde, Slovakya'da, Litvanya'da ahşap kiliseler bulunmaktadır. Bu hususta verilecek örneklerin epeyce uzun bir liste oluşturacağı söylenebilir. Bu yapıların fotoğrafları ve detaylı bilgileri için bk.: (Czeike, 1999, 166; Nyirbator Town Website, 8 Ekim 2024; Unesco Worl Heritage Convention, 8 Ekim 2024; Travel to Slovakia, 8 Ekim 2024; Religiana, 8 Ekim 2024; *Britannica*, "stave church", 10 Ekim 2024; Heddal Stavkyrkje, 8 Ekim 2024; Stavechurc, "Borgund Stave Church", 8 Ekim 2024; Worl Heritage Site, 8 Ekim 2024; Navicup, "Katolik Kilisesi Maria am Gestade", 8 Ekim 2024.) Kaynaklar eskiden İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de birçok ahşap klise, ahşap örtülü (Helenistik) bazilikanın bulunduğunu bildirmektedir. Mesela bugün Haliç kıyısında "Demir Kilise" adıyla bilinen Bulgar kilisesinin yerinde önceden ahşap bir klise olduğu bildirilmektedir. Bilecik'teki Hagios Georgios (Aya Yorgi) Rum kilisesinin de eskiden ahşap olduğu resmî belgelerce söylenmektedir. Bk.: (Halkbank Kültür ve Yaşam, Erişim 8 Ekim 2024; Bilecik Valiliği, Erişim 8 Ekim 2024, Anadolu Üniversitesi Anabilgi, Erişim 8 Ekim 2024.)

²³ Birçok Avrupa diline "Türk Tehlikesi", günümüz literatürüne "Türkofobi" olarak giren kavramların temelinde Osmanlı'nın Ortaçağ'da Avrupa'ya yaptığı akınların yattığı söylenir. Kimi kaynaklar, Papa III. Calixtus'un emriyle 1456 tarihli Belgrad Kuşatmasından beri Türk tehdidini Avrupalılara hatırlatmak için kiliselerin muayyen zamanlarda çan çaldığını bildirirken kimileri de Prag başpiskoposunun

çıkarılabilecek en geniş anlam, katmanlarıyla birlikte şöyle ifade edilebilir: Beyitte “Senin akınlarının top sesi Papa’nın çanının sesini kesti, senin akınların Papa’yı etkisiz hâle getirdi; kilise çanı artık Hristiyanlara ibadet vakitlerini hatırlatıp haber vermek için değil; senin akınlarını, senin korkunu hatırlatıp haber vermek için çalmakta, ahşap kulede tahtayı kalmaktadır.” denilirken aslında kilise çanı korkak, mağlup Hristiyanlarla tahta takırdatarak dalga geçen, onları tahta takırdatarak yuhalayın, onlara tahta takırdatarak hakaret eden bir insan hüviyetine büründürülmektedir.

Şu gibi dil göricek aya akar

Gamzesi ‘aşığına tahta kaçar

(Abdulkadiroğlu, 1988, 151; Belîğ, 1707, 7^b)

[= Gönül, (sevgiliyi) görünce su gibi ona akar/kapılır; sevgilinin gamzesi ise âşığına tahta kakar!]

Belîğ [ö.1729], *Bursa Şehrengizi*’nde kendisinin güzel sevgiliye su gibi kapılıp gittiğini; sevgiliye çok âşık olduğunu ancak sevgilinin hislerine aynı şekilde karşılık vermeyip gamzesiyle *tahta kaktığını* yani âşığını hor tuttuğunu, iğnelediğini; âşığıyla alay ettiğini, âşığının canını yaktığını dile getirmektedir. Beyitteki mana, kelimeler arasındaki *tenasüp* eski dönemlerde derelerde tahta tokacıyla çamaşır yıkayan bir kadın imajını akla getirmektedir. Sanki kirli, değersiz bir paçavra niteliğindeki âşık kendini sevgiliye teslim etmiş, sevgili de onu derede ahşap tokacını vura vura temizlemeye çalışmaktadır. Bu çağrışım doğru ise beyitte “tahta kak-” deyiminin hem gerçek anlam “tahtanın vurulması” hem de mecaz anlam “iğnelemek, alay etmek, tahkir etmek”i düşündürecek şekilde kinayeli kullanıldığı söylenebilir.

Deyimin şiir metinleri dışında tarihî ve edebî düz yazı metinlerinde de “tiye almak, alay etmek, iğneleyici söz söylemek, iğnelemek, taş atmak, yuhalamak, eleştirmek, karşı çıkmak, hakaret” manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düzyazı metinlerinde bağlam iki mısrayla sınırlandırılmadığı için deyim anlam çerçevesi de daha net görülebilmektedir. Çalışmanın başında metin örneklerine geçmeden önce söylenildiği gibi “tahta kak-” deyimini bu metinlerde ekseriyetle “taş atmak (taşlamak/incitici, dokunaklı söz söylemek), küfür etmek, dillemek (bir kimseyi çekiştirmek)” gibi sözcük öbekleriyle birlikte kullanılmakta ve olumsuz bir anlam ifade etmektedir. Deyim genel manada “alay ve tahkir”i karşılamaktadır:

“Dragomanî Şeyh Ömer Efendi yerine şeyh olup Ayasofya’da Sofyalı Kadızâde revnak bulup ulemâ-yı zâhirden idi. Kâhîce ehl-i tevhîd sofıyyûna taşcuğaz atardı. Anlar da ana nisbet *tahta kakardı*. Sultân Murâd ile Bağdâd seferine giderken Konya’da Hazret-i Mevlânâ ziyâretine varmadığından...” (Evliya Çelebi, 2006, 1/191)

“Ammâ vakt-i gurûba karîb alayköşkû dibinden geçmeğe kalup bî-vakt olduğuyçün üzerlerinde bî-nihâye zî-kıymet âriyetî esbâbları hıfz için ve zehresiz cuhûdlar olmağile herkes taş atup *tahta kakup vaz’-ı yed* etmemeleriçün üzerlerine üç oda acemî çorbacılarını pür-silâh akîblerince ve ba’zısı mâbeynlerinde acemîler silâhıyla Yahûdîlerle ubûr ederlerdi.” (Evliya Çelebi, 2006, 1/358)

“Ruscuk’un Haron köyündeki keferenin kendi dinlerine ait bazı uygulamaları Müslümanları rahatsız edecek şekilde açıkça icra etmelerine izin verilmemesi; ayrıca bunların eşkıya ile işbirliği yapanların da bildirilmesi: Ruscuk kâdîsına hüküm ki: Taht-ı kazânda tâbî Haron nâm karyede vâkı’ câmi’-i şerîfe karîb keferenin kebnaırları (?) olmağla dâyimâ [âyîn-i] bâtılları üzre *tahta kakup* ve darirlerin (?) dahı alâ-mele’i’n-nâs dilleyüp (?) i’lân-ı küfr* eylemekle müslimânlar müte’ezzi vü mütezaccir olmağla...” (Yıldırım vd., 2000, 124)

“Vusûl buldukda, husûs-ı mezbûra bi’z-zât mukayyed olup göresin; vech-i meşrûh üzre keferen kebnaırlarında (?) *tahta kakup* ve alâniyyen darirlerin (?) dilleyüp (?) i’lân-ı küfr* eyledükleri vâkı’ ise fetvâ-yı şerîfe mücebince şer’le men’ u def’ idüp muhkem tenbîh eylesin ki, bir dahı ol vechile i’lân-ı küfr* eylemeyeler.” (Yıldırım vd., 2000, 124)

Türklerin Hristiyanlara karşı “acı veren” zaferini hatırlatması adına kenttin kilise çanlarının her cuma saat dokuzda çalması emrini verdiğini bildirmektedir. Hatta Viyana’da ünlü Aziz Stephan Katedrali’nin çan kulesinde Osmanlı akıncılarının yaklaştığını görüp çan çalarak halka haber vermekle görevli bir memurun bulunduğu ve 1534’te ihdas edilen bu memuriyetin 1956’da Viyana Belediye meclisince hâlihazırda bir Osmanlı tehlikesi kalmadığından lüzumsuz görülerek kaldırıldığı da bilinmektedir. Türklerin 1683’te Viyana’dan uzaklaştırılmasının ardından ise çanların Tür tehlikesinin bittiğine dair bir şükran işareti olarak çalındığı söylenir. 1400’lerin ortalarında, Türklere karşı zaferin ancak Tanrı’nın yardımıyla mümkün olduğu söylemiyle “missa contra turcas” kutlamaları yapıldığı da bilinen başka bir gerçektir. Detaylı bilgi için bk.: (İnalçık, 2008; Kumrular, 2008; Kalın, 2017; Yardım, 2021; Özcan, 2012; Ekinci, 2013; *Britannica*, “Callixtus III”, 8 Ekim 2024; BBC, 8 Ekim 2024.)

Sonuç

Farsça “taht” kelimesi yaygın bilinen “hükümdar koltuğu, hükümdarlık makamı, en üst makam” gibi anlamların yanında “1. ahşaptan imal edilen yatak, 2. yatmak, uyumak, oturmak için yerden yüksek olacak şekilde yapılan herhangi bir yer, 3. tahta, düz, yassı yüzey” anlamlarını da taşımaktadır. Kelime, bilhassa Osmanlı edebî metinlerinde, “tahta” anlamından mütevellit “tabut, teneşir tahtası, ölüm” manalarında da kullanılmış ve bu anlam katmanında bir deyim parçası olmuştur: “Ya taht ola ya baht!”

14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gerek tarihî gerek edebî metinlerde kullanıldığı görülen “Ya taht ola ya baht!” deyimini günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Deyim kuvvetle muhtemel ilk kez dönemin askerî hayatında kullanılmış daha sonraları edebî metinlere aks etmiştir. Tarihî metinlerde savaş anlatılarında kullanıldığı görülen deyim sefer öncesi askere cesaret, avuntu vermek ve Allah’a tam manasıyla teslimiyeti anlatmak için “Ölümden korkup savaşmamak olmaz; Allah büyüktür ve Allah’ın dediği olur; ya öleceğiz ya kazanacağız; ya ölüm ya zafer, ya nasip” manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Deyim edebî metinlerde ise kısmen mecazlaşmış; ekseriyetle âşığı *asker*; aşkı ve aşk yolunda mücadeleyi *savaş meydanı*, *sefere çıkmak*; sevgiliye ulaşmayı *zafer/mutluluk*; sevgilinin karşılık vermemesini *kaybetme/ölüm* olarak telakki eden bir hayal örgüsünde kullanılmıştır. Şairlerin, deyimini, bilhassa şiirde, “Aşka ulaşmak gibi bir ihtimal varsa ölüm bile göze alınır!” mesajını vermek için kullandıkları anlaşılmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse “[Ya] taht [ola] ya baht [ola]!” deyimini metinlerde “Ne olacaksa olsun!”, “Ya ölüm ya kalım!, Ya ölüm ya mutluluk/iyi talih!, Ya kaybetme ya kazanma!, Ya batarız ya çıkarız!” gibi anlamları karşılamaktadır. Karşılıdığı bu anlamlar ile günümüz Türkçesinde kullanılan “Ya devlet başa ya kuzgun leşe!, Ya herrü ya merrü!” deyimlerine denk düştüğü de söylenebilir.

15-18. yy. Osmanlı edebî ve tarihî metinlerde görülen, ancak Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde anlamına tesadüf edilemeyen, metin neşirlerinde ve yazmalarda bazen “h/ç” bazen “h/ع” ile gösterilen bir deyim de “tahta kaç-”tır. *Tarama Sözlüğü*’nde deyim madde başı olarak kaydedildiği görülmüş ise de sözcüklerin/sözcük gruplarının anlamlarını metin üzerinden saptayan bu çalışmada deyim dair gösterilen tanıkların imla açısından ihtilaf olması, deyim yüklenen anlama şüphe ile yaklaşma gerekliliğini doğurmuştur. Deyimi ihtiva eden metin neşirleri ve yazma nüshalarda imla birliği veya çokluğu olmaması deyim dayanak noktasının, kaynağın da tespitini zorlaştırmıştır. Bu makalede *Tarama Sözlüğü*’nde gösterilen dört tanığa ek olarak dört şiir, dört tane de düz yazı metninde “tahta kak-” deyimini geçtiği tespit edilmiş; bu metinler anlam-bağlam-biçim ekseninde incelenerek deyim kaynağı ve manası aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar esnasında dönemin sosyal hayatında yaşaması muhtemel bir gelenek dikkati çekmiş ve bu makaleyle bu geleneğin varlığı tartışmaya açılmıştır.

“Tahta kak-”ın metinlerde “eleştirmek, karşı çıkmak; iğnelemek, onur kırıcı/incitici söz söylemek; aşağılamak, küçümsemek, horlamak, hakaret etmek; alay etmek, alaylı dedikodu yapmak” gibi anlamları karşıladığı görülmüştür. Deyimin günümüz Türkçesindeki “taş atmak, iğne batırmak, tiye almak, dalga geçmek, tefe koymak, tefe koyup çalmak, hor tutmak, arkasından teneke çalmak” deyimlerine denk düştüğü söylenebilir.

Deyimin dayandığı kaynak ve gerçeklik hususunda ise tarafımızda oluşan kanaat ve izlenimler şöyle özetlenebilir: Deyimin ilk olarak Arapça kökenli “alt, aşağı” anlamındaki “taht”ın datif hâliyle “taht-a kaç-” şeklinde kalıplaştığı ve “aşağıya it(ekle)mek, sürmek; alta sokmak, batırmak; tabana vurmak, çalmak”tan mütevellit, metinlerde “aşağılamak” manasında *alay* ve *tahkir* bildirdiği düşünülmüş; lakin metinlerde görülen kimi benzetme ve hayaller, cümle kurgularındaki kimi biçimsel özellikler bu deyim Farsça kökenli “biçilmiş ağaç” manasındaki “tahta” ile oluşturulduğu ve “ağaç parçasının kakılması, hakkedilmesi; ağaç parçasına vurmak, çakmak; ağaç parçasını sokmak, it(ekle)mek”ten doğduğu kanaatini güçlendirmiştir. İfadenin bugün bildiğimiz anlamda *tahtanın kakılması*, *tahtayı kakmak*, *tahta kakmak* vb. kaynağından çıkarak *alay* ve *tahkire* nasıl gittiğiyle ilgili metinlerde net bir bilgi bulunmamakla birlikte bilgi kıyıları da yok değildir. “Tahta kak-”, birkaç yerde *yuhalamak*, *taş atmak*, *dillemek* gibi kelimelerle birlikte *kınama*, *eleştirme*, *karşı çıkma*, *hakaret etme*, *küçümseme* vb. eylemlerinin anlatıldığı olay örgülerinde kullanılmıştır. Antik dönemlerden modern zamanlara kadar insanlığın tenkit ve protesto kültüründe “yüksek ses çıkarma”ya dayalı “ıslık çalma, alkış, davul/teneke/tas vb. çalma, masaya/kürsüye vurma, yuhalama” vb. eylemlerin var olduğu bilinir, görülür. İşte modern zamanlara taşınmasa da eski toplumlarda görülen tenkit ve protesto eylemlerinden biri de kuvvetle muhtemel “tahta kakmak”, yani tahta takırdatmak, tahtayı sert bir cisme/yüzeye veya birbirine vurarak ses çıkarmaktır.

“Ya taht ola ya baht” ve “tahta kak-“ deyimlerinin kaynak ve anlamlarına dair elde edilen bilgi ve bulguların dışında bu çalışmayla; Osmanlı Türkçesi metin neşirlerinde veya yazma eserlerinde “alt, aşağı” anlamlarında Arapça *tağt* ile “hükümdar oturağı, yatak, hükümdarlık, en üst makam” vb. anlamlardaki Farsça *taht* ve yine aynı kökten “biçilmiş ağaç” anlamındaki *tahta* kelimelerinin imlasında sıkça hata yapıldığı, metin tesis edilirken anlamın açıkça ortaya çıkarılmadığı durumlarda “ğ-â” ayırđına bakılmaksızın bu üç kelimenin ihtimal dâhilinde düşünülmesi gerektiği, bu ihtimaller arasında bilhassa Farsça *taht* kelimesinin *tahtadan* geldiği, *tahtanın* yanında *taht* kelimesinin de metinlerde “tabut, teneşir tahtası, ölüm” anlamlarını karşılayabildiği görülmüştür.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi". *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Şerif Baştao'ya Armağan XXV/2 (1988), 129-169.
- Ahmed Vefik Paşa. *Müntahabat-ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1871.
- Ahmed Vefik Paşa. *Lehce-i Osmânî*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1876.
- Aksoy, Ömer Asım. "Atasözleri ve Deyimler Hakkında IV". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2/17 (1953), 278-282. https://tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1953s17/1953s17_08_O_A_AKSOY.pdf
- Aksoy, Ömer Asım vd. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975.
- Albayrak, Kadir. "Millî Dinlerde Renk Fenomeni". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 8/1 (Mart 2008), 1-42.
- Al-Ma'anî*, Erişim 5 Temmuz 2024. <https://www.almaany.com>
- Anadolu Üniversitesi Anabilgi. "Ahşap Örtülü (Helenistik) Bazilika". Erişim 8 Ekim 2024. <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=34891>.
- Anonim. *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemed Hân İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme (Tıpkıbasım ve Türk Harfleri ile Metin, Notlar ve bir Lûgatçe)*. Haz. Halil İnalçık, Mevlüd Oğuz. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Âşık Çelebi, Pir Mehmed b. Ali b. Zeynelâbidîn el-Prizrenî. *Dîvân*. İstanbul: Fatih Millet Kütüphanesi A.E. Manzum 263 .
- Âşık Ömer. *Âşık Ömer (Hayatı ve Şiirleri)*. Haz. Sadettin Nüzhet Ergun. İstanbul: Semih Lütü Matbaası ve Kitap Evi, 1935.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Erişim 7 Temmuz 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- BBC News Türkçe. "Türk Tehlikesi", *Özel Dosya: Batı Sanatı Osmanlı Korkusunu Nasıl Yıktı?* Erişim 8 Ekim 2024. https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2015/03/150310_vert_cul_bati_osmanli_korkusu
- Behişti Ahmed. *İskender-nâme*. Haz. Bünyamin Ayçiçeği. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57758,behisti-ahmed-iskender-namepdf.pdf?0>
- Bilecik Valiliği. "Hagios Georgios (Aya Yorgi) Rum Kilisesi". Erişim 8 Ekim 2024. <http://www.bilecik.gov.tr/hagios-georgios-aya-yorgi-rum-kilisesi>
- Britannica*, The Editors of Encyclopaedia. "stave church". *Encyclopedia Britannica*, 28 Mar. 2014, Erişim 10 Ekim 2024. <https://www.britannica.com/topic/stave-church>.
- Britannica*, Encyclopaedia Editörleri. "Callixtus III". *Encyclopedia Britannica*, 2 Ağustos 2024, Erişim 10 Ekim 2024. <https://www.britannica.com/biography/Callixtus-III-pope>.
- Bursalı BELİĞ. *Nâm-ı İn Şehr-Engîz-i Cilve-Resâ Âyîne-i Hübân-ı Burûsa El-Mahrûsa*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 9845.
- Czeike, Felix. *Wien: Kunst, Kultur und Geschichte der Donaumetropole*. Cologne: DuMont, 1999.
- Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı. *Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın Atalar Sözü Mecmuası (Lâm-Mîm Maddeleri): Metin-Tahkik-Dizin*. haz. Berfin Kütükoğlu. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2021.
- Dankoff, Robert. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü: Seyahatname'deki Eskicil, Yöresel, Yabancı Kelimeler, Deyimler*. çev. Semih Tezcan . İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları, 2004.
- Dehhuda, Ali Ekber. *Loghatnameh*. Erişim 07 Temmuz 2024. <https://www.loghatnameh.de>
- Dervîş Paşa (Ağa). *Murâd-nâme*. İstanbul: Fatih Millet Kütüphanesi A.E. Manzum 1010.
- Dervîş Paşa (Ağa). *Dervîş Paşa'nın Murâd-Nâmesi Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. haz. İbrahim Çağrı Özdemir. Giresun: Giresun Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Develi, Hayati. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995.
- Develi, Hayati. "18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine". *Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, 1 (1998), 27-36.
- Dilçin, Cem (ed.). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983.
- Duman, Musa. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995.
- Ebûzziyâ Tefvîk. *Lûgat-ı Ebûzziyâ*. 2 Cilt. Kostantiniye: Matbaa-ı Ebûzziyâ, 1306.

- Edirneli Ahmed Bâdî Efendi. *Armağan: Divan şiirinde atasözleri ve deyimler=Armağan: Proverbs and idioms in the classical Ottoman poetry*. haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay. ABD, Cambridge : Harvard Üniversitesi, 2004.
- Ekinci, Ekrem Buğra. "Viyana Türkleri Hiç Unutmadı". *Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci Kişisel Web Sayfası*. 6 Nisan 2013. Erişim 8 Ekim 2024. <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=444&viyana-t%C3%BCrkleri-hi%C3%A7-unutmadi>
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şairleri*. 4 Cilt. İstanbul, 1936.
- Evliya Çelebi. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. 8 cilt. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- EYÜBOĞLU, E. Kemal. *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. 2 Cilt. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık; 1973, 1975.
- Fahrî. *Fahrî'nin Husrev u Şîrîn'i (Metin ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*. haz. Özlem Güneş. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Ferâhî. *Sûrnâme: Bir Özge Âlem- Osmanlı Pâyitahtında 1582 Şenliği*. haz. Mehmet Özdemir. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Fevrî Ahmed Efendi. *Dîvân-ı Fevrî*. Edirne: Selimiye Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu 2301-002.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *El-Okÿânûsu'l-Basît ft Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. terc. Mütercim Asım Efendi. Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi. 6 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı; 2013, 2014.
- Flippo Argenti. *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1553) 16. Yüzyıl Türkçesi*. haz. Milan Adamovic. çev. Aziz Merhan. 2. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Gazzizâde Abdullatif Efendi. *Vekâyi'-i Baba Paşa Fî't-Târîh*. haz. Salih Erol. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Dîvân*. haz. İsmail Hakkı Aksoyak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Gelibolulu Sürûrî. *Dîvân*. haz. Niyazi Ünver. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2020. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73951,gelibolulu-sururi-divanipdf.pdf?0>
- Genç, Özlem. "Orta Çağ Avrupası'nda Çan Geleneği". *Akademik Tarih*. 2020. Erişim 10.09.2024. <https://www.akademiktarihtr.com/ortacagdacan/>
- Gümüşkılıç, Mehmet. "18. Yüzyıl İstanbul Ağzı Hakkında Bazı Gözlemler". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(3) (2008a), 388-401.
- Gümüşkılıç, Mehmet. "Orta Osmanlıcada İmla-Telaffuz İlişkisi". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6) (2008b), 286-302.
- Gümüşkılıç, Mehmet. "Tarihten Günümüze İstanbul Türkçesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2012), 49-62. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 7 Temmuz 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Halkbank Kültür ve Yaşam Türkiye'nin Kültür Yolu Haritası. "Sveti Stefan Kilisesi". Erişim 8 Ekim 2024. <https://kultureveyasam.com/balattaki-demir-kilise-sveti-stefan/>
- Heddal Stavkyrkje. Erişim 8 Ekim 2024. <https://www.heddalstavkirke.no/om-stavkirken-en/>
- Hıfzî. *Hıfzî'nin Manzûme-i Durûb-ı Emsâl'i (İnceleme-Metin)*. haz. Ramazan Fırat. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hüseyin Remzî. *Lügat-ı Remzî*. 2 cilt. İstanbul: Hüseyin Remzi Matbaası, 1305.
- İlhâmî. III. *Selîm (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânın Tenkitli Metni*. haz. Kâşif Yılmaz. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2001.
- İnalcık, Halil. "(Önsöz:) Günümüzde Batı'da Türkiye Karşısı Propaganda". Özlem Kumrular. 9-23. *Türk Korkusu*: İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2008.
- Kalın, İbrahim. *İslâm ve Batı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2017
- Kânî Ebubekir Efendi. *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu)*. haz. Muhittin Eliaçık. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Kânî Ebubekir Efendi. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 656420.
- Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni: 16, 17 ve 18. Yüzyıllar*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011
- Köksal, Mehmet Fatih. "Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler", *Millî Folklor*, 53. S., 114-125. s., 2014.
- Kumrular, Özlem. *Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2008.

- Lâmi'î Çelebi. *Şem' ü Pervâne (İnceleme-Metin)*. haz. Sadık Armutlu. İstanbul: Kitabevi, 2020.
- Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.
- Mengi, Mine. "Necâti'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı". *Erdem*, 2(4) (1986), 47-58.
- Meninski, Fronçois de Mesgnien. *XVII. yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. haz. Mertol Tulum. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Mesîhî İsâ el-Prîştinevî. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 899). Kol. No.: 01687, Bib. No: 655642,
- Mesîhî İsâ el-Prîştinevî. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, Kol. No.: 00483, Bib. No.: 296323.
- Mesîhî. *Dîvân*. haz. Mine Mengi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1995.
- Morina, İrfan: *Rumeli Şairi Prîştineli Mesîhi (hayatı, sanatı ve eserleri)*. Prizren: Bay Yayınları, 2004.
- Mostarlı Hasan Ziyâ'î. *Dîvân*. haz. Müberra Gürgendereli. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>
- Muallim Naci. *Lûgat-ı Naci*. İstanbul: Asır Matbaası, 1310.
- Muççalı, Serdar. *al-Mu'camu'l-Arabiyyi'l-hadîs: Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınevi, 1995.
- Navicup. "Katolik Kilisesi Maria am Gestade". Erişim 8 Ekim 2024. <https://navicup.com/object/austria-grand-tour/catholic-church-maria-am-gestade-235842/tr>
- Necâti Beğ. *Necâti Bey Dîvânı*. haz. Ozan Yılmaz. 2 cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2015.
- Nev'î-zâde Atâyî: *Hamse-i Atâî*: Süleymaniye Ktp., Hamidiye Kol. 01080, Bib.Kyt. No: 266800.
- Nev'î-zâde Atâyî. *Sohbetü'l-Ebkâr*. haz. Muhammet Yelten. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0>
- Nyírbátor Town Website. "Wooden Bell Tower". Erişim 8 Ekim 2024. <https://nyirbator.hu/turista/latnivalok/fa-harangtorony>
- Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. 2. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016.
- Özcan, Ahmet. "Türlere Yönelik Türkçe ve Yabancı Dillerde Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri". *Ayrımcı Sözlük*. 15 Şubat 2012. Erişim 8 Ekim 2024. <http://ayrimcisozluk.blogspot.com/2012/02/turklere-kars-yabanc-dillerde-ayrmmc.html>.
- Parigi, Bernardo. *Söz Kitabı: Türkçe-İtalyanca Sözlük*. haz. Yavuz Kartallıoğlu. Ankara: TDK, 2015.
- Râbî. *Dîvân*. haz. Nilgün Büyüker Güngör. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2023.
- Redhouse, Sir James William. *A Turkish and English Lexicon*. 3. baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- Religiana. "8 Wonderful wooden church sites". Erişim 8 Ekim 2024. <https://religiana.com/inspire-me/8-wonderful-wooden-church-sites>
- Sâfî. *Sâfî: Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin-Tıpkıbası]*. haz. Hakan Taş. ABD: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2022.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî. *Solak-zâde Tarihi*. haz. Vahid Çabuk. 2 cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Stavechurch. "Borgund Stave Church". Erişim 8 Ekim 2024. <https://www.stavechurch.com/borgund-stave-church/?lang=en>
- Steingass, Francis Joseph. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Şemseddin Samî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.
- Şinâsî. *Durûb-ı Emsâl-i 'Osmâniyye*. haz. Ebuzziya Mehmed Tefvik. 3. baskı. Kostantiniye: Matbaa-ı Ebûzziyâ, 1302.
- Şinâsî. *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*. haz. Süreyya Beyzadeoğlu. Ankara: MEB, 2003.
- Şu'ûrî Hasan Efendi. *Lisânu'l-Acem: FERHENG-İ ŞU'ÛRÎ*. haz. Ozan Yılmaz. 2 cilt. İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Tarama Sözlüğü (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla)*. 2. baskı. V. cilt (O-T). Ankara: TDK, 1996.
- Tarama Sözlüğü*: . Erişim 7 Temmuz 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Tebrîzî, Muhammed Hüseyin b. Halef. *Burhân-ı Katı*. terc. Mütercim Asım Efendi. haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs. 2. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- The Doha Historical Dictionary of Arabic*, Erişim 5 Temmuz 2024. <https://www.dohadictionary.org>
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. ed. Semih Tezcan. 4 cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.

- Travel to Slovakia. "Wooden churches of UNESCO World Heritage". Erişim 8 Ekim 2024. <https://slovakia.travel/en/wooden-churches-of-unesco-world-heritage>
- Tulum, Mertol. "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkler Ansiklopedisi*. 11/489-508. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Erişim 5 Haziran 2024. <https://portal.yek.gov.tr>
- Unesco Worl Heritage Convention. "Wooden Churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area", *The List*. Erişim 8 Ekim 2024. <https://whc.unesco.org/en/list/1273/>
- Vajehyab. *Lugatnâme-i Dehhodâ*. Erişim 7 Temmuz 2024, "تخت", [https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA;Erişim 7 Temmuz 2024, "تخته", \[https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA%D9%87&t=&d=dekhoda\]\(https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA%D9%87&t=&d=dekhoda;\); \[https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA%D9%87&t=\]\(https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA%D9%87&t=;\) ; Erişim 10 Ekim 2024, "رخت کشیدن", \[https://vajehyab.com/dekhoda/%D8%B1%D8%AE%D8%AA-%DA%A9%D8%B4%DB%8C%D8%AF%D9%86?q=%D8%B1%D8%AE%D8%AA%20%D9%83%D8%B4%D9%8A%D8%AF%D9%86\]\(https://vajehyab.com/dekhoda/%D8%B1%D8%AE%D8%AA-%DA%A9%D8%B4%DB%8C%D8%AF%D9%86?q=%D8%B1%D8%AE%D8%AA%20%D9%83%D8%B4%D9%8A%D8%AF%D9%86;\), <https://vajehyab.com/?q=%D8%B1%D8%AE%D8%AA+%DA%A9%D8%B4%DB%8C%D8%AF%D9%86&t=&d=ddekhoda>.](https://vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%AE%D8%AA;Erişim%207%20Temmuz%202024,%20%D8%A9%D8%B4%DB%8C%D8%AF%D9%86&t=&d=dekhoda;)
- Yardım, Müşerref. "Batı Muhayyilesinde Türkofobik Unsurlar ve Ötekileştirme Süreci". *Selçuk Türkiyat Dergisi*, 52 (2021), 411-427. <https://doi.org/10.21563/sutad.986650>
- Yavuzarslan, Paşa. "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (2004), 185-202.
- Yeni Tarama Sözlüğü*: düz. Cem Dilçin. Ankara: TDK, 1983.
- Yıldırım, Hacı Osman vd. *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım>*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın., 2000.
- Yurtbaşı, Metin. *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Ankara: Özdemir Yayıncılık, 1994.
- Worl Heritage Site. "Wooden Churches of the Slovak Carpathians". Erişim 8 Ekim 2024. <https://www.worldheritagesite.org/list/Wooden+Churches+of+the+Slovak+Carpathians>